

Ante Birin*

Ugovori o naukovanju u kasnosrednjovjekovnom Šibeniku – diplomatska analiza**

Ugovori o naukovanju, koje su roditelji ili skrbnici dječaka zaključivali s obrtničkim majstorem, bili su pravna osnova odnosa između majstora i naučnika kojom su bile uređene njihove međusobne obveze. Mnoštvo takvih ugovora sačuvano je u šibenskim bilježničkim spisima, pri čemu autor ovom prilikom, na temelju raščlambe stotinu isprava ovoga tipa iz razdoblja od 1434. do 1488., donosi njihovu diplomatsku analizu.

Ključne riječi: obrt, majstor, naučnik, ugovor o naukovanju, diplomatska analiza, Šibenik, kasni srednji vijek

Uvod

Život i položaj djece u europskom srednjovjekovlju umnogome se razlikovao od onoga kakav poznaju današnja djeca. Razdoblje bezbrižnoga djetinjstva bilo je vrlo kratko i djeca su imala malo vremena za igru jer su počinjala raditi vrlo mlada.¹ Osim toga, „u mnogim obiteljima djeca ne bi nikad naučila čitati, u bilo kojoj dobi, a – budući da čitanje i pisanje nije bilo automatski učeno zajedno, kao što je danas – još manje bi ih naučilo čitati i pisati”.² Kad je riječ o školovanju, dječacima su se „otvarale daleko veće mogućnosti da steknu različita znanja i prošire svoj obzor, nego njihovim sestrama”, koje su se „vrlo mlade udavale

* Ante Birin, Hrvatski institut za povijest, Opatička 10, 10 000 Zagreb, Republika Hrvatska, E-mail adresa: ante.birin@gmail.com

** Ovaj je rad financirala Hrvatska zaklada za znanost projektom *Topografija vlasti: istočnojadranski gradovi u srednjovjekovnim prostorima vlasti*, HRZZ IP-2019-04-2055 (<http://topos.s11.novenaweb.info/hr/>).

¹ Chiara Frugoni, *A Day in a Medieval City* (Chicago: University of Chicago Press, 2006), 133; Chiara Frugoni, *Vivere nel Medioevo. Donne, uomini e soprattutto bambini* (Bologna: Il Mulino, 2017), 147.

² Frugoni, *A Day in a Medieval City*, 137.

i preuzimale kućanske i majčinske obaveze, čime je svako učenje prestajalo”.³ Istovremeno, u odnosu na svoje vršnjake iz plemićkih i imućnijih obitelji, koji su „imali privatne učitelje ili su išli u gradske škole”, djeca siromašnijih roditelja su „u potrazi za kruhom još maleni napuštali dom i zapošljavali se kao šegrti ili sluge kod stranih ljudi”.⁵ Nastojeći im osigurati strukovno obrazovanje, roditelji ili skrbnici dječaka zaključivali bi s majstorom obrtnikom ugovor o naukovanju kojim su djeci, koja su prelazila živjeti u majstorovu kuću, osim izobrazbe osiguravali „stan, hranu i odijelo, a ponekad i plaću”.⁶

Temom školovanja djece, odnosno njihova strukovnoga osposobljavanja, hrvatska se historiografija bavila uglavnom posredno, u kontekstu drugih tema poput povijesti djetinjstva, obitelji ili života obrtnika te lokalnih povjesnica, kao što je to bilo i s prikazom školovanja i položaja šibenskih naučnika koji je u sklopu svoje monografije o kasnosrednjovjekovnome Šibeniku donio Josip Kolanović.⁷ U novije su vrijeme, međutim, obrtnički naučnici postali predmetom neposrednoga znanstvenog interesa, o čemu svjedoče radovi Tonije Andrić, koja je na temelju splitskih ugovora o naukovanju iz sredine 15. stoljeća analizirala položaj tamošnjih obrtničkih naučnika i pomoćne radne snage,⁸ te Zorana Ladića, koji je na temelju podataka iz istovjetnih ugovora kao i komunalnih statuta razmotrio „problematiku dobi dječaka koji su u kasnosrednjovjekovnom Dubrovniku, Šibeniku, Rabu i Poreču primani na šegrtovanje kod lokalnih majstora”.⁹ Ovom prilikom nije naodmet istaknuti da je, prema nekim istraživanjima, „najčešća prosječna dob primanja za naučnike bila između 7 i 10 godina, dok se u drugima

³ Zdenka Janeković Römer, *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII. do XV. stoljeća* (Zagreb: HAZU, 1994), 109-110.

⁴ Janeković Römer, *Rod i grad*, 109.

⁵ Janeković Römer, *Rod i grad*, 112-113. – Navodi i općeniti prikaz položaja djeteta u srednjovjekovnome Dubrovniku, koji je u svojoj monografiji o dubrovačkoj obitelji iznijela Zdenka Janeković Römer, mogu poslužiti kao ogledni primjer i za druga komunalna društva na istočnoj jadranskoj obali. Janeković Römer, *Rod i grad*, 106-119.

⁶ Janeković Römer, *Rod i grad*, 112.

⁷ Josip Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku* (Zagreb: Školska knjiga, 1995), 260-265. – Kratki pregled strane i hrvatske historiografije o naukovanju vidi u: Tea Klarić, „Obrtnički naučnici u Trogiru od druge polovine 13. stoljeća do druge polovine 14. stoljeća” (diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2020), 5-12.

⁸ Tonija Andrić, „Položaj obrtničkih naučnika i pomoćne radne snage u Splitu sredinom 15. stoljeća”, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 29 (2011): 127-147. – Ovaj je rad autorica uklopila i u svoju monografiju o životu obrtnika u kasnosrednjovjekovnome Splitu. Tonija Andrić, *Život u srednjovjekovnom Splitu. Svakodnevica obrtnika u 14. i 15. stoljeću* (Zagreb; Split: Hrvatski institut za povijest; Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, 2018), 189-200.

⁹ Zoran Ladić, „Na razmeđu djetinjstva i zrelosti. O naučnicima-šegrtima u kasnosrednjovjekovnim istočnojadranskim komunama”, u: *Filii, filiae...: položaj i uloga djece na jadranskom prostoru. Zbornik radova 4. istarskog povijesnog biennala*, ur. Marija Mogorović Crljenko (Poreč: Zavičajni muzej Poreštine; Državni arhiv u Pazinu, 2011), 69-96.

spominje ona između 10 i 14 godina”.¹⁰ Istom temom bavili su se i radovi Ozrena Kosanovića, Tee Klarić i Meri Kunčić posvećeni životu i položaju obrtničkih naučnika u srednjovjekovnoj Rijeci, Trogiru i Rabu.¹¹

S obzirom na temu ovoga rada, svakako treba spomenuti i doktorsku disertaciju Anite Bartulović, koja je, donoseći paleografsku, diplomatsku i filološku analizu spisa zadarskoga notara Petra Perencana (1361. – 1392.), među ostalim tipovima isprava sačuvanih u rečenim spisima analizirala i ugovore o naukovanju,¹² kao i onu Branke Grbavac o notarijatu na istočnojadranskoj obali, u kojoj je autorica donijela opširnu formalno-diplomatsku analizu istočnojadranskih privatnopravnih isprava.¹³

Iako su podaci koje sadržavaju ugovori o naukovanju, u ovom slučaju šibenske provenijencije, prvorazredno vrelo za istraživanje gospodarske povijesti, odnosno povijesti obrtništva, počevši od zastupljenosti pojedinih obrta, pitanja podrijetla majstora i naučnika, položaja i dobi potonjih, ili pak lokalnih migracija uvjetovanih ekonomskim čimbenicima, ovdje ćemo se pretežito zadržati na diplomatskoj analizi ovoga tipa isprava te njihovim međusobnim sličnostima i razlikama s obzirom na vrijeme nastanka i praksu pojedinih bilježnika. Pritom treba istaknuti da se ova diplomatska analiza temelji isključivo na raščlambi ugovora o naukovanju zabilježenih u sačuvanim knjigama imbrevijatura. Naime, kad bi stranke pred notarom zaključivale određeni pravni posao, „on je o tome unosio zapis-ugovor u knjigu koncepata (*bastardelli*), a zatim u knjigu imbrevijatura (*imbrevijaturae*) te se time posao držao zaključenim. Ukoliko su stranke željele imati za sebe izvornik, na temelju upisa u knjigu imbrevijatura izdavala im se isprava (*instrumentum publicum*) sa svim formalnim obilježjima.”¹⁴ Kad bi bilo moguće usporediti sva tri oblika u kojima su ugovori o naukovanju zapisivani, mogla bi se provesti cjelovitija diplomatska analiza, unutarinja i vanjska, koja nam je ovdje tek okvirna i određena korištenim izvorom.¹⁵ Samo istraživanje

¹⁰ Ladić, „Na razmeđu djetinjstva i zrelosti”, 78.

¹¹ Ozren Kosanović, „Obrtnički šegrti i pomoćnici te služinčad u Rijeci prve polovice 15. stoljeća”, *Povijesni prilozi* 33 (2014), br. 46: 47-67; Klarić, „Obrtnički naučnici u Trogiru”; Meri Kunčić, „Život i djelatnost obrtnika i umjetnika u Rapskoj komuni u drugoj polovici 15. stoljeća” (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2011); Meri Kunčić, „Rapski obrtnici, umjetnici i medicinski djelatnici te njihovi klijenti na Rabu u drugoj polovici 15. stoljeća”, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 31 (2013): 77-126.

¹² Anita Bartulović, „Paleografska, diplomatska i filološka analiza spisa zadarskoga notara Petra Perencana (1361. – 1392.)” (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2014), 100-102.

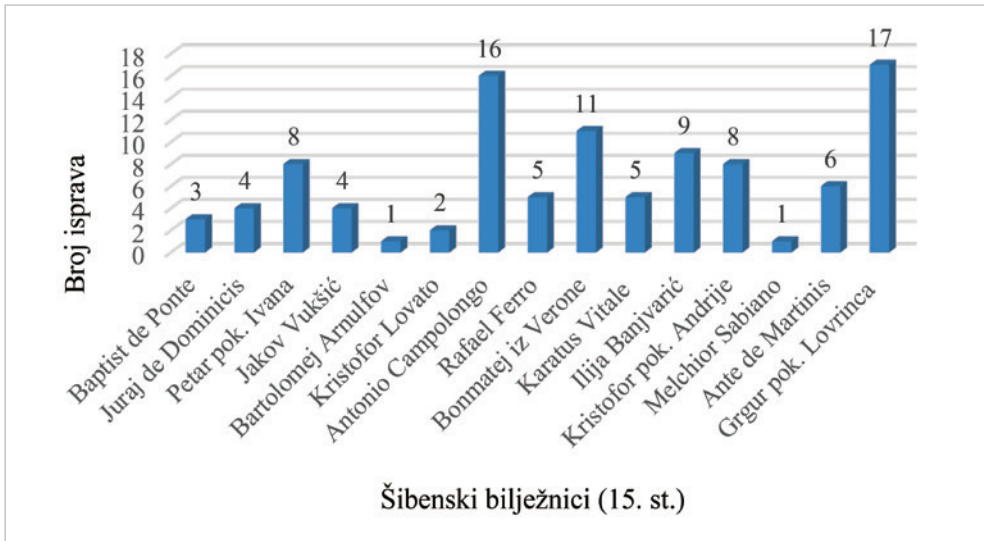
¹³ Branka Grbavac, „Notarijat na istočnojadranskoj obali od druge polovine 12. do kraja 14. stoljeća” (doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2010).

¹⁴ Mirjana Matijević Sokol, *Studia diplomatica. Rasprave i prinosi iz hrvatske diplomatike* (Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – FF-press, 2014), 13.

¹⁵ Za vanjsku analizu vidi: Emil Hilje, „Autoportreti zadarskog bilježnika Ilije iz 14. stoljeća”, *Ars Adriatica* 6 (2016): 81-102.

provedeno je na uzorku od ukupno stotinu isprava prikupljenih tijekom dosadašnjih istraživanja arhivskoga fonda Bilježnici Šibenika koji se čuva u Državnom arhivu u Šibeniku.¹⁶ Riječ je o ispravama zabilježenima u spisima petnaestorice šibenskih bilježnika (tablica 1), koje potječu iz razdoblja od sredine 30-ih do kraja 80-ih godina 15. stoljeća (prilog 1) i od kojih je u prilogu donesen po jedan primjer iz svakoga od desetljeća obuhvaćenih tim razdobljem (prilog 2).

Tablica 1. Ugovori o naukovanju (šibenski bilježnički spisi, 15. st.)

Ars notariae

Ugovori o naukovanju, kao i svi drugi tipovi privatnopravnih isprava, oblikovali su se pod utjecajem notarskih formulara koji su se počeli pojavljivati tijekom 13. stoljeća i čiji su najvažniji autori redom djelovali u Bologni, čije je sveučilište bilo „prvenstveno posvećeno pravnim znanostima i, zahvaljujući svojem ugledu, priznato kao europsko središte prava”.¹⁷

Ovi formulari o umijeću sastavljanja notarskih isprava (*ars notariae*), koji su donosili i primjere pojedinih tipova isprava, služili su bilježnicima kao „predlošci prilikom sastavljanja isprava”, što ih je istovremeno rješavalo „brige oko

¹⁶ Hrvatska (dalje: HR) – Državni arhiv u Šibeniku (dalje: DAŠI) – fond 263 – Bilježnici Šibenika (1386. – 1797.). Važno je ovdje istaknuti da rezultati ovoga istraživanja nisu konačni i da je broj ugovora o naukovanju sačuvanih u fondovima pojedinih bilježnika u velikoj većini slučajeva veći od broja ugovora korištenih u ovoj analizi.

¹⁷ Jacques Le Goff, *The Birth of Europe*, prev. Janet Lloyd (Oxford: Blackwell, 2005), 1.

sastavljanja teksta za svaku prigodu s jedne strane, a s druge formulari su sadržavali potrebnu pravnu terminologiju, pa su im u jednu ruku oni bili garancija da će sastavljene isprave biti zadovoljavajuće s formalne strane”.¹⁸ Prvi poznati takav formular bio je djelo nepoznatoga autora s početka 13. stoljeća koje se pripisuje Irneriju, profesoru prava na Sveučilištu u Bologni, nakon kojega su slijedili i drugi slični formulari: *Ars notaria* Rajnerija iz Perugie (između 1214. i 1216.), *Ars notariae* Bencivennea de Norcia (oko 1235.), *Ars notariae* Salathiela iz Bologne (1253./1254.) te *Summa artis notariae* Rolandina Pasagerijeva (1255.).¹⁹ Kako su formulari sadržavali i primjere pojedinih tipova isprava, tako u njima nalazimo i primjere ugovora o naukovanju²⁰ (prilog 3). Utjecaje ovih predložaka moguće je naravno razaznati i u kasnosrednjovjekovnim šibenskim ugovorima o naukovanju, koji u osnovi prate njihovu strukturu i pravnu terminologiju, pri čemu su određene različitosti – kad je primjerice riječ o redosljedu i navodu obveza ugovornih strana i ugovorenoj naknadi za rad naučnika – proizlazile iz šibenske bilježničke prakse koja se ustalila tijekom vremena i običaja pojedinih obrta.

Ugovori o naukovanju – diplomatička analiza

Instrumenti o stupanju u službu kod majstora obrtnika zabilježeni u sačuvanim šibenskim bilježničkim spisima u pravilu se pojavljuju pod nazivom *conductio discipuli* ili, znatno rjeđe, *location discipuli*, *locatio pueri* i *conductio famuli*.²¹ U potonjim slučajevima riječ je o samo šest instrumenata, pri čemu treba istaknuti da je upotreba tih naziva ovisila o praksi pojedinih bilježnika, pa je primjerice samo Bartolomej Arnulfov koristio naziv *locatio discipuli*,²² a Kristofor Lovato *locatio pueri*,²³ dok je Antonio Campolongo, koji je u pravilu koristio

¹⁸ Grbavac, „Notarijat na istočnojadranskoj obali”, 78.

¹⁹ Opširnije o navedenim i drugim notarskim formularima vidi: Jakov Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi* (Zagreb: Školska knjiga, 1991), 164-165; Grbavac, „Notarijat na istočnojadranskoj obali”, 78-80; Branka Grbavac, „Srednjovjekovni notarski formulari i njihovi sastavljači”, *Javni bilježnik* 34 (2011): 33-38.

²⁰ Iznimka u tom pogledu jest Bencivenneov formular u kojemu nalazimo primjere ugovora o služinstvu i o izobrazbi za bilježnike i druga zanimanja – *Carta de servientibus* et *Carta edocende notarie vel alterius professionis* – ali ne i primjere samih ugovora o naukovanju. Bencivenne, *Ars notariae*, *Studi e ricerche* n. s. XIV, prir. Giovanni Bronzino (Bologna: Università degli studi di Bologna, Facoltà di lettere e filosofia, 1965), 80-81.

²¹ Pod pojmom instrumenti podrazumijevaju se, kako navodi Grbavac („Notarijat na istočnojadranskoj obali”, 86-87), „ugovori između ravnopravnih strana”, koji se po svojem sadržaju dijele u nekoliko skupina, pri čemu „prvu od njih čine oni instrumenti u kojima bilježimo trajni prijenos vlasništva nad imovinom”, a „drugu skupinu čine instrumenti o raznim vrstama zakupa imovine i stupanja u službu (lokacije)”.

²² HR-DAŠI-263, Bartolomej Arnulfov (1434. – 1435.) (dalje: BA), kut. 8, fol. 22r-22v.

²³ HR-DAŠI-263, Christophorus Lovato (1437. – 1439.) (dalje: CL), kut. 9, fol. 46r-46v, 61r-61v.

formulu *conductio discipuli*, u tri navrata ugovore o naukovanju označio formulom *conductio famuli*.²⁴

Iako se najveći broj isprava odnosio na ugovore o naukovanju, u pojedinim se slučajevima radilo o ugovorima o službi pomoćne radne snage, tj. obrtničkih pomoćnika, koji se u terminološkom pogledu ne razlikuju od naučnika, zbog čega ni iz samih naziva instrumenata nije moguće uočiti ovu sadržajnu razliku. Sudeći prema dvama takvim ugovorima koji se nalaze među analiziranim šibenskim ispravama²⁵ (i uz malu zadržku s obzirom na taj broj), moglo bi se zaključiti da se i u šibenskim ugovorima, kao i u onima splitskim, obrtnički pomoćnici „uvijek identificiraju obrtničkim zanimanjem, ali ne nose titulu *magister* pa ih po tome i razlikujemo od naučnika početnika”.²⁶ Osim u tituliranju, obrtnički se pomoćnici od naučnika razlikuju i po svojoj dobi, ugovorenom razdoblju službe i ugovorenoj naknadi. U odnosu na naučnike oni su, naime, u pravilu bili punoljetni (*homo sui iuris*), službu su obično ugovarali na razdoblje od jedne ili dvije godine, dok im je naknada isplaćivana u novcu, a ne u stvarima.

Šibenski ugovori o naukovanju pratili su za šibensku bilježničku praksu uobičajenu strukturu, karakterističnu i za ostale privatnopravne isprave, koja se sastojala od dva osnovna dijela: protokola, u koji su uklopljeni i podaci iz eshatokola (tj. navodi vremenskoga i zemljopisnoga datuma, popisa općinskoga službenika i svjedoka) i korpusa. Nasuprot tomu, uobičajena struktura istočnojadranskih privatnopravnih isprava sastojala se od tri dijela: protokola, korpusa ili teksta isprave i eshatokola, odnosno zaključnoga dijela isprave.²⁷ S obzirom na to da spisi šibenskoga bilježnika Slavogosta, koji potječu iz 1386.,²⁸ slijede tu trodijelnu strukturu, a struktura spisa Zilija de Albanisa iz 1398./1400.,²⁹ kao i kasnijih bilježnika, počiva na dvodijelnoj podjeli, može se pretpostaviti da je na prijelazu stoljeća došlo do promjene u praksi bilježenja isprava u knjigama imbrevijatura. O tom prijelazu svjedoči i činjenica da kod Mihovila pok. Ivana (1414. – 1435.) nalazimo obje ove varijante kad je riječ o strukturi spisa.³⁰ Osim toga, ostaje otvoreno i pitanje koliko je struktura spisa ovisila o tome gdje su oni zapisani,

²⁴ HR-DAŠI-263, Antonio Campolongo (1440. – 1483.) (dalje: AC), kut. 11/I, sv. a, fol. 12r; sv. b, fol. 47r-47v; sv. c, fol. 59v-60r.

²⁵ HR – Biskupijski arhiv Šibenik (dalje: BAŠ) – fond 18/1 – Šibenska biskupija, Biskupska kurija (1402. – 2003.), kut. 2, 133v-134r; HR-DAŠI-263, AC, kut. 11/VI, sv. a, fol. 12r.

²⁶ Andrić, „Položaj obrtničkih naučnika”, 142.

²⁷ Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti*, 150-153; Franjo Šanjek, *Latinska paleografija i diplomatika* (Zagreb: Hrvatski studiji, 2004), 140-141.

²⁸ Mirko Zjačić, „Spisi šibenskog notara Slavogosta”, *Starine JAZU* 44 (1952): 201-296.

²⁹ Josip Kolanović, *Zilio pok. Gulielma de Albanis de Regio = Zilius condam Gulielmi de Albanis de Regio : bilježnički zapisi iz 1398. i 1400. godine = Quaterni imbrevijaturarum 1398. et 1400.* (Zadar: Državni arhiv, 2016).

³⁰ HR-DAŠI-263, Mihovil pok. Ivana (1414. – 1435.) (dalje: MI), kut. 3/I-III.

odnosno je li postojala razlika u strukturi između ugovora zabilježenih u formi bilježničkih imbrevijatura i (primjerice) izdanih originala ili pak onih zabilježanih u bastardelima, što zbog nedostatka posljednjih nije moguće utvrditi.

Protokol

Formula kojom su uobičajeno započinjali protokoli istočnojadranskih privatnopravnih isprava bila je formula invokacije „kojom se zaziva ime Božje”.³¹ U sačuvanim knjigama imbrevijatura šibenskih bilježnika, čiji najstariji sačuvani registri potječu sa samoga kraja 14. stoljeća, invokacija se uobičajeno navodila tek na početku svakoga sveščića. Jedinu analizirani ugovor o naukovanju koji je započinjao invokacijom (*In Christi nomine. Amen.*) stoga je bio onaj kojim je započinjao jedan bilježnički sveščić Kristofora pok. Andrije.³²

Protokol šibenskih privatnopravnih isprava tako je u pravilu započinjao vremenskim datumom (*data chronica*), odnosno navođenjem dana, mjeseca i godine, te indikcije kao kontrolnoga elementa datuma. Njihov redosljed pritom nije bio strogo ujednačen niti je formula datacije uvijek sadržavala sve navedene elemente. Analizirani ugovori o naukovanju tako pokazuju dvije inačice formule datacije kad je ona navođena u cjelovitom obliku: jednu s redosljedom dan, mjesec, godina, indikcija³³ i drugu, koja je započinjala navodom godine i indikcije, a tek potom dana i mjeseca.³⁴ Kad formula datacije nije bila cjelovita, najčešće se izostavljao navod indikcije,³⁵ odnosno godine i indikcije³⁶ s obzirom na to da su se imbrevijature u notarskim knjigama nizale kronološkim slijedom. Ako je ugovor nosio isti nadnevak kao i prethodna isprava te ako je bio zaključen na istome mjestu, onda bi vremenski datum bio izražen opisno, navodom da je zaključen rečenoga dana i na rečenome mjestu, odnosno rečene godine, indikcije, dana i mjesta.³⁷

³¹ Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti*, 150; Grbavac, „Notarijat na istočnojadranskoj obali”, 98.

³² HR-DAŠI-263, Kristofor pok. Andrije (1457. – 1484.) (dalje: KA), kut. 18/I, sv. f, fol. 1r.

³³ Npr. *Die XVIII° mensis Nouembris 1453, indictione prima* (Ante Birin, „Šibenski bilježnici – Petar pokojnoga Ivana (1453. – 1454.)”, *Povijesni prilozi* 31 (2012), br. 42: 119, dok. 6).

³⁴ *MCCCCLXX, indictione III, die XVI Maii* (Ante Birin, *Šibenski bilježnici – Juraj de Dominicis (1469. – 1470.) = Notai di Sebenico – Giorgio de Dominicis (1469. – 1470.)* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018), 236-237, dok. 153).

³⁵ *Die 26 mensis Maii 1449* (Ante Birin, *Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone (1449. – 1451.) = Notai di Sebenico – Bonmatteo da Verona (1449. – 1451.)* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016), 118, dok. 49).

³⁶ *Die XV° dicti mensis; Die XXIII° mensis predicti* (Birin, „Šibenski bilježnici – Petar pokojnoga Ivana”, 135, dok. 25; Birin, *Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone*, 112, dok. 45).

³⁷ *Dicta die; Dicta die et loco; Millesimo, indictione, die et loco predictis* (Birin, „Šibenski bilježnici – Petar pokojnoga Ivana”, 127, dok. 15; HR-DAŠI-263, AC, kut. 11/I, sv. a, fol. 39v-40r; BA, kut. 8, fol. 22r-22v). – O *millesimo* vidi: Tomislav Galović, „Kronološki aspekti hrvatske integriranosti u srednjovjekovnoj Europi”, *Historijski zbornik* 58 (2005): 39-52.

Kad je riječ o stilu računanja vremena korištenom pri započinjanju godine, sve su isprave datirane božićnim stilom, prema kojemu je godina započinjala na blagdan Božića (25. prosinca).³⁸ Stoga je ispred isprava koje su započinjale tim datumom „stajala bilješka *mutatio millesimi*, koja je u smislu istovjetna značenju *mutatio anni*“.³⁹ Kako se to primjerice može vidjeti u sačuvanom sveščiću Bonmateja iz Verone, između isprave datirane 19. prosinca 1450. i one od 15. siječnja 1451. nalazimo bilješku o promjeni godine s navodom nastupajuće indikcije.⁴⁰

Zemljopisni datum (*data topica*), koji je započinjao formulom *actum* (učinjeno), sadržavao je navod mjesta na kojemu je pravni posao bio zaključen, a ono je moglo biti označeno „općenito (imenom grada, npr. Iadre) ili precizno, navođenjem konkretne lokacije (*locus loci*) unutar samog mjesta (npr. *in via publica* ili *in ecclesia cathedralis* itd.)“.⁴¹ U svim analiziranim ugovorima o naukovanju uz općeniti navod grada, tj. Šibenika, redovito se navode i konkretne lokacije gdje je svaki pojedini ugovor bio zaključen, pri čemu se u najvećoj mjeri radilo o javnim zgradama i različitim komunalnim uredima: (Velikoj) općinskoj loži (*in logia comunis, in logia magna comunis*),⁴² općinskoj kancelariji (*in cancellaria comunis*) ili prostoru ispred nje (*ante cancellariam comunis*), uredu za kaznene postupke (*in canzelaria criminalium*) i kneževoj kancelariji (*in canzellaria domini comitis*). Osim toga, mjestom zaključivanja ugovora mogle su biti i kuće ili uredi samih bilježnika (*in domo mei notarii; in statione residencie mei notarii*) te općenito javni prostori poput ulica i trgova, osobito ispred dućana i radionica pojedinih uglednih Šibenčana⁴³ ili pak majstora koji su primali naučnika na naukovanje.⁴⁴

³⁸ „U dalmatinskoj notarskoj praksi“, kako navodi Grbavac („Notarijat na istočnojadranskoj obali“, 105), „uglavnom su se koristila tri stila prilikom započinjanja godine, stil utjelovljenja ili inkarnacije (*stilus incarnationis*), božićni stil (*stilus nativitatis*) i moderni ili novogodišnji stil (*stilus circumcissionis*)“, pri čemu do napuštanja u početku općeprihvaćenoga stila inkarnacije u Šibeniku „dolazi tijekom tridesetih godina 14. stoljeća kada gotovo svi notari koji su djelovali u šibenskoj komuni isprave datiraju božićnim stilom.“

³⁹ Birin, *Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone*, 12.

⁴⁰ *Mutatio millesimi, indictione XIII^a* (Birin, *Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone*, 337-340, dok. 202-203).

⁴¹ Grbavac, „Notarijat na istočnojadranskoj obali“, 290.

⁴² Više o Velikoj (općinskoj) loži vidi u: Danko Zelić, „O Gradskoj loži u Šibeniku“, *Ars Adriatica* 4 (2014): 299-312.

⁴³ [...] *ante apotecam ser Iacobi condam Nicolini; in apoteca ser Gregorii Disinouich; in apoteca mercarie nobilis viri ser Simonis Tailich* (HR-DAŠI-263, Ilija Banjvarić (1457. – 1467.) (dalje: IB), kut. 17, fol. 34r, 43v, 54r); *in statione ser Petri Tollimerich* (HR-DAŠI-263, KA, kut. 18/1, sv. g, fol. 45v); *prope apotecam ser Georgii de Lignich* (HR-DAŠI-263, Ante de Martinis (1461. – 1488.) (dalje: AM), kut. 19, sv. b 7, fol. 95r-95v); *in via publica ante apotecam ser Michaelis Garxanich* (HR-DAŠI-263, Grgur pok. Lovrinca de Dominicis (1470. – 1494.) (dalje: GL), kut. 21/1, sv. f, fol. 29v-30r); *ante stationem ser Georgii Diuich* (Birin, „Šibenski bilježnici – Petar pokojnoga Ivana“, 141, dok. 33); *in via publica ante apotecam ser Florii Zauorouich* (Birin, *Šibenski bilježnici – Juraj de Dominicis*, 236-237, dok. 153).

⁴⁴ Ugovor o naukovanju koji je majstor Ivan Skočinić iz Šibenika, krojač, 1470. godine zaključio s majstorom Ivanom Kanasovićem, kožarom, predavši mu na sedmogodišnje naukovanje svojega brata

Analiza konkretnih lokacija (*locus loci*) pritom pokazuje da pojedini bilježnici nisu imali neko ustaljeno ili učestalije mjesto gdje su obavljali svoj posao, a drugi jesu. Tako je primjerice osam isprava o naukovanju Petra pok. Ivana redigirano na četirima različitim mjestima (za preostale četiri isprave taj podatak nije poznat zbog njihove oštećenosti),⁴⁵ dok je kod četiriju isprava Jurja de Dominicisa riječ o trima različitim mjestima.⁴⁶ S druge strane, pojedini su bilježnici ugovore najčešće redigirali u komunalnim ili vlastitim uredima. Deset od jedanaest isprava Bonmateja iz Verone redigirano je u (Velikoj) općinskoj loži, odnosno u komunalnoj kancelariji ili ispred nje,⁴⁷ kao i četrnaest od šesnaest isprava Antonija Campolonga⁴⁸ te sve tri isprave Baptista de Ponte.⁴⁹ Slično tomu, dvije isprave Kristofora Lovata redigirane su u uredu za kaznene postupke,⁵⁰ a tri od četiri isprave Jakova Vukšića kao i šest od osam isprava Kristofora pok. Andrije redigirane su u njihovim uredima.⁵¹

Nakon navoda vremenskoga i zemljopisnoga datuma slijedio je navod predstavnika komunalne vlasti, u pravilu egzaminatora (ispitivača isprava) koji „sudjeluju pri sklapanju svakog ugovora i pri svakom oporučivanju”,⁵² te imena dvojice

Stjepana, zaključen je tako *in via publica ante apotecam magistri Iohannis Chanasouich infrascripti* (Birin, *Šibenski bilježnici – Juraj de Dominicis*, 345-346, dok. 245).

⁴⁵ *In logia comunis, in domo mei notarii, ante stacionem ser Georgii Diuinich, in stacione residencie mei notarii*. Birin, „Šibenski bilježnici – Petar pokojnoga Ivana”, 119, dok. 6; 126, dok. 14; 126-127, dok. 15; 135, dok. 25; 141, dok. 33; 154, dok. 48.

⁴⁶ *In via publica ante apotecam ser Florii Zauorouich, in via publica ante apotecam magistri Iohannis Chanasouich infrascripti, circa plateam in apoteca magistri Tomasii infrascripti* (Birin, *Šibenski bilježnici – Juraj de Dominicis*, 172-173, dok. 100; 236-237, dok. 153; 345-346, dok. 245; 361-362, dok. 259).

⁴⁷ Birin, *Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone*, 65-66, dok. 14; 112-113, dok. 45; 118-119, dok. 49; 135-136, dok. 63; 150-151, dok. 73; 155-156, dok. 76; 204-205, dok. 109; 245-246, dok. 137; 254-255, dok. 143; 318-319, dok. 189; 326-327, dok. 194.

⁴⁸ Pritom se ipak mora naglasiti da je natpolovična većina tih isprava sastavljena *in cancellaria comunis* (HR-BAŠ-18/1, kut. 2, fol. 72r, 117r-117v, 133v-134r; HR-DAŠI-263, AC, kut. 11/I, sv. a, fol. 39v-40r; sv. b, fol. 47r-47v; sv. c, fol. 59v-60r; kut. 11/V, fol. 54r-54v, 59r-59v; kut. 11/VI, sv. I, fol. 12r, 31r, 37v-38r; kut. 11/VII, sv. b, fol. 42r-42v, 56v, 84v-85r; sv. d, fol. 55-55v).

⁴⁹ HR-DAŠI-263, Baptist de Ponte (1438.) (dalje: BP), kut. 3 b, fol. 33v, 35r, 36r.

⁵⁰ HR-DAŠI-263, CL, kut. 9, fol. 46r-46v, 61r-61v.

⁵¹ HR-DAŠI-263, Jakov Vukšić (1430. – 1434.) (dalje: JV), kut. 7, fol. 19r-19v, 29v, 31v; KA, kut. 18/I, sv. e, fol. 12r-12v, 15r; sv. g, fol. 56v; sv. j, fol. 8r-8v, 16v-17r, 26r-26v.

⁵² Egzaminatori, kako navodi dalje Zlatko Herkov, „dolaze na notarev poziv i potvrđuju svojim potpisom na abrevijaturi da odgovara onom što je ugovoreno ili određeno u odnosu na ostavštinu. Kasnije kada notar ili kancelar dovrši javnu ispravu, oni je savjetuju s abrevijaturom i potvrđuju to svojim potpisom na javnoj ispravi stavljajući svoj potpis prije potpisa sastavljača isprave” (Zlatko Herkov, „Gradska uprava i njeni organi”, u: *Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika* (dalje: *Šibenski statut*), ur. Slavo Grubišić (Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1982), 379).

svjedoka.⁵³ Iznimku u tom pogledu predstavljaju tek ugovori Jurja de Domincisa, Kristofora pok. Andrije i Ante de Martinisa, u čijim protokolima nema navoda egzaminatora.

Korpus ili tekst isprave

Contrahtentes

Korpus ili tekst privatnopravne isprave započinjao je formulom *contrahtentes*, koja se sastojala „od tri glavna dijela: prvog u kojem su sadržani podaci o prvoj ugovornoj strani, drugog u kojem se izražava pravna radnja i s kojim se zapravo određuje i sam tip isprave te trećeg u kojem su sadržani podaci o drugoj ugovornoj strani”.⁵⁴ U konkretnom slučaju, tj. u ugovoru o naukovanju, „u formuli *contrahtentes* šegrt ili najamni radnik sklapa poseban ugovor s majstorom na određeni rok”.⁵⁵ No, kako su naučnici najčešće bili maloljetnici, ugovore su u njihovo ime zaključivali roditelji, i to prije svega očevi, uz čije se ime i prezime gotovo redovito navodilo i mjesto prebivališta te ponekad i zanimanje, osobito ako je bila riječ o osobama koje su i same bile obrtnici.⁵⁶ Ako otac nije bio živ, ugovor bi u dječakovo ime zaključivala majka, uz čije se ime navodio i njezin bračni status, tj. da je udovica,⁵⁷ odnosno u slučaju preudaje ime njezina drugoga supruga, uz čiju je suglasnost zaključivala ugovor.⁵⁸ Ako nijedan od roditelja nije bio živ, ugovor bi u ime malodobnih naučnika najčešće zaključivao netko od njihove starije braće, rođaka ili pak imenovani izvršitelji oporuke i skrbnici.

Zanimljivo je pritom napomenuti da među analiziranim ugovorima nalazimo deset slučajeva kad su osobe koje su ugovarale naukovanje za svoje sinove i braću (i u jednom slučaju za nećaka) i same bile obrtnici (ili su se bavile određenim

⁵³ Tek u nekoliko slučajeva umjesto dvojice nailazimo na navod trojice svjedoka, što, barem u nekim od tih slučajeva, treba uzeti sa zadržkom jer je za neke od prvonavedenih osoba poznato da su bile egzaminatori, što su bilježnici najvjerojatnije propustili naznačiti (vidi: HR-DAŠI-263, IB, kut. 17/I, sv. e, fol. 173v, 16v, 33v, 43v-44r; GL, kut. 21/I, sv. f, fol. 61v-62r, 82v-83r).

⁵⁴ Grbavac, „Notarijat na istočnojadranskoj obali”, 137.

⁵⁵ Bartulović, „Paleografska, diplomatska i filološka analiza”, 100.

⁵⁶ *Radoslauus Obertich de Sibenico* (HR-DAŠI-263, Rafael Ferro (1448. - 1454.) (dalje: RF), kut. 13, sv. g, fol. 196r-196v); *Bogissa Radessich de villa Verhpoglie districtus Sibenici* (HR-DAŠI-263, RF, kut. 13, sv. e, fol. 75v-76r); *magister Georgius Radoslaflich pelliparius de Sibenico* (Birin, „Šibenski bilježnici – Petar pokojnoga Ivana”, 126-127, dok. 15).

⁵⁷ *Mara, relicta condam Dragani Lucich de Siroche* (Birin, *Šibenski bilježnici – Juraj de Dominicis*, 361-362, dok. 259); *Elena, vxor condam magistri Antonii Furlani* (HR-DAŠI-263, Karatus Vitale (1451. - 1470.) (dalje: KV), kut. 16/I, sv. c 1, fol. 23v).

⁵⁸ *Radoslaua, vxor Vesselci Radasinouich de ortis Sibenici cum uoluntate dicti eius mariti [...] locauit in famulum [...] Iacobum filium ipsius Radoslaue et priuignum dicti Vesselchi* (HR-DAŠI-263, KV, kut. 16/I, sv. c 1, fol. 35v-36r).

zanimanjem),⁵⁹ dok u dva slučaja u toj ulozi nalazimo njihove udovice.⁶⁰ Izbor vrste obrta za koje je ugovaran nauk, sudeći prema ovome, dijelom je bio motiviran željom roditelja/skrbnika da mladi naučnici izuče isti obrt kojim su se bavili i njihovi očevi ili pak neki njima srodan obrt, vjerojatno radi nastavljanja (i proširivanja) obiteljskoga obrta. Primjerice, klesar Ivan Stjepanić, krznar Cvitko Radojević i Lucija, prva supruga pokojnoga kožara Luke Perlića,⁶¹ uputili su svoje sinove na naukovanje istih obrta, a sin klesara Dismana Banjvarića i brat krojača Ivana Skočinića bili su upućeni na naukovanje za zidara, odnosno postolara.⁶² S druge strane, na taj je izbor svakako utjecala i prosperitetnost pojedinih obrta, pa ne čudi da su u doba gradnje šibenske katedrale i povećane potražnje za klesarima pojedinci poput krznara Jurja Radoslavića i ribara Baltazara Roklića odlučili svoju djecu školovati upravo za taj obrt.⁶³ Isti je razlog, osim toga, utjecao i na izbor nekih zahtjevnijih i unosnijih obrta u odnosu na one kojima su se sami bavili, pa je tako krojač Radoslav Mlivojević za svojega sina Bartola ugovorio sedmogodišnje naukovanje kod zlatara Andrije Lalića.⁶⁴

Nakon navoda osobe koja je u naučnikovo ime zaključivala ugovor i formule kojom se izražavala pravna radnja – *posuit*;⁶⁵ *posuit et locauit*;⁶⁶ *dedit, posuit et locauit*;⁶⁷ *dedit et locauit (pro discipulo)*;⁶⁸ *dedit, concessit et locauit (in discipulum)*;⁶⁹ *dedit et pacto posuit (ad descendam et operandam)*;⁷⁰ *locauit (pro dissipulo, in discipulum)*;⁷¹ *posuit se pro discipulo*;⁷² *posuit se ad standum et habitandum*⁷³ – slijedilo je ime dječaka/naučnika, uz koje je redovito bilo navedeno i srodstvo s

⁵⁹ Birin, „Šibenski bilježnici – Petar pokojnoga Ivana”, 127, dok. 15; Birin, *Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone*, 155-156, dok. 76; Birin, *Šibenski bilježnici – Juraj de Dominicis*, 344-345, dok. 244; HR-DAŠI-263, RF, kut. 13, sv. g, fol. 187r-187v; IB, kut. 17, fol. 28v; KA, kut. 18/I, sv. j, fol. 26r-26v; GL, kut. 21/I, sv. 2, fol. 78v; sv. 4, fol. 62v-63r; kut. 21/II, sv. e, fol. 42v, fol. 50r-50v.

⁶⁰ HR-DAŠI-263, KV, kut. 16/I, sv. 7, fol. 23v; AC, kut. 11/VII, sv. b, fol. 56v.

⁶¹ Birin, *Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone*, 155-156, dok. 76; HR-DAŠI-263, GL, kut. 21/I, sv. 4, fol. 62v-63r; AC, kut. 11/VII, sv. b, fol. 56v.

⁶² HR-DAŠI-263, KA, kut. 18/I, sv. j, fol. 26r-26v; Birin, *Šibenski bilježnici – Juraj de Dominicis*, 344-345, dok. 244.

⁶³ Birin, „Šibenski bilježnici – Petar pokojnoga Ivana”, 127, dok. 15; HR-DAŠI-263, IB, kut. 17, fol. 28v.

⁶⁴ HR-DAŠI-263, GL, kut. 21/II, sv. e, fol. 50r-50v.

⁶⁵ HR-DAŠI-263, JV, kut. 7, fol. 31v.

⁶⁶ Birin, „Šibenski bilježnici – Petar pokojnoga Ivana”, 135, dok. 25.

⁶⁷ HR-DAŠI-263, AM, kut. 19, sv. b 5, fol. 187r.

⁶⁸ HR-DAŠI-263, BP, kut. 3 b, fol. 35r; GL, kut. 21/I, sv. 2, 55v-56r.

⁶⁹ HR-DAŠI-263, CL, kut. 9, fol. 46r-46v; AC, kut. 11/I, sv. c, fol. 59v-60r; KV, kut. 16/I, sv. c 1, fol. 23v.

⁷⁰ HR-DAŠI-263, IB, kut. 17, fol. 34r.

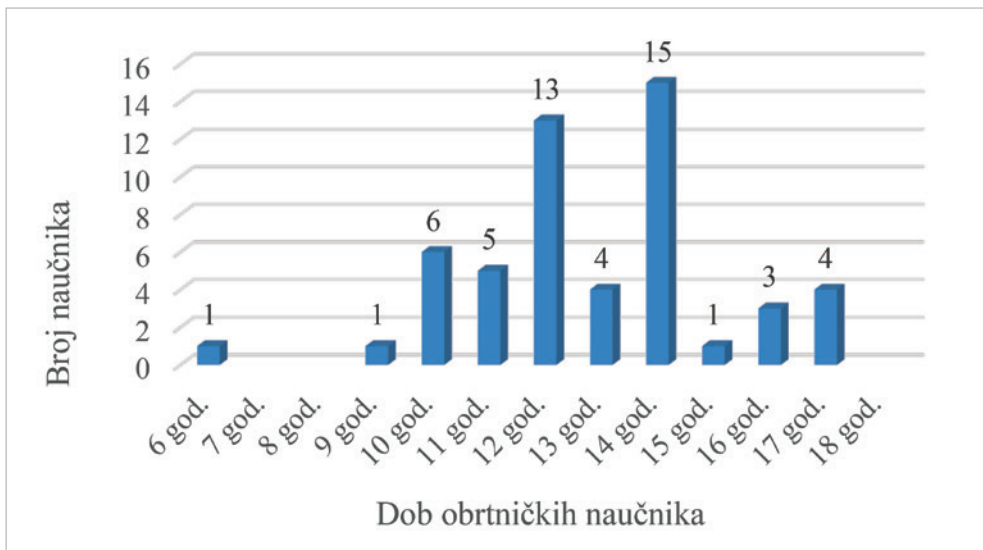
⁷¹ HR-DAŠI-263, KA, kut. 18/I, sv. e, fol. 15r; Birin, *Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone*, 112-113, dok. 45; Birin, *Šibenski bilježnici – Juraj de Dominicis*, 345-346, dok. 245.

⁷² Birin, „Šibenski bilježnici – Petar pokojnoga Ivana”, 154, dok. 48.

⁷³ HR-DAŠI-263, JV, kut. 7, fol. 13v-14r.

osobom koja je u njegovo ime zaključivala ugovor.⁷⁴ Tek u rijetkim slučajevima, zabilježenim primjerice u ispravama Grgura pok. Lovrinca, ime naučnika navodilo se nakon imena druge ugovorne strane, tj. majstora.⁷⁵ U polovici slučajeva uz ime je bila navedena i dob naučnika (tablica 2), a ponekad, kada dob nije bila navedena, uz ime je jednostavno stajala naznaka da je riječ o malodobnoj osobi.⁷⁶ Čini se da je i navod dobi naučnika u ugovorima ovisio o ustaljenoj praksi pojedinih bilježnika, pa su jedni tako uglavnom redovito bilježili taj podatak (Bartolomej Arnulfov, Kristofor Lovato, Grgur pok. Lovrinca, Kristofor pok. Andrije, Antonio Campolongo), drugi su ga izostavljali (Baptist de Ponte, Petar pok. Ivana, Jakov Vukšić, Rafael Ferro, Ilija Banjvarić), a treći nedosljedno navodili (Ante de Martinis). Iako se ovaj rad ne bavi podrijetlom obrtničkih naučnika, ipak treba spomenuti da su od njih stotinu gotovo dvije trećine (61%) bili stanovnici Šibenika i šibenskih sela, a trećina (33%) dolazila je s okolnoga hrvatskog područja, najviše iz Kninske županije, odnosno iz sela u Petrovu polju i Vrhrike.

Tablica 2. Dob obrtničkih naučnika (šibenski bilježnički spisi, 15. st.)

⁷⁴ [...] *dedit et locauit Matheum suum filium* (HR-DAŠI-263, BP, kut. 3 b, fol. 35r); *posuit et locauit fratrem suum Radoslauum* (Birin, „Šibenski bilježnici – Petar pokojnoga Ivana”, 119, dok. 6); *dedit et locauit Franchum condam Petri nepotem suum ex fratre* (Birin, *Šibenski bilježnici – Juraj de Dominicis*, 236-237, dok. 153); *locauit [...] Matheum Petrouich de [Petro]uopolglie affinem suum* (Birin, *Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone*, 296-297, dok. 173); *locauerit in discipulo [...] Iacobum filium condam Iacobi Stertouich germanum eorum* (HR-DAŠI-263, KV, kut. 16/I, sv. b 3, fol. 128r-128v).

⁷⁵ [...] *magister Ciuitanus Striscouich cimator ciuis Sibenici locauit magistro Matheo condam Georgii Chiselouich calafato ciui [...] Georgium filium suum etatis annorum XII uel circa* (HR-DAŠI-263, GL, kut. 21/II, sv. e, fol. 42v).

⁷⁶ [...] *dedit et pacto posuit Petrum affinem suum adolescentem* (HR-DAŠI-263, IB, kut. 17, fol. 69r).

Ako je prva ugovorna strana bila punoljetna osoba (*homo sui iuris et etatis perfecte*;⁷⁷ *homo sui iuris*;⁷⁸ *homo sui iuris et legitime etatis*;⁷⁹ *homo legitime etatis*⁸⁰) koja je samostalno zaključivala ugovor o naukovanju ili službi, a riječ je o točno četvrtini zabilježenih slučajeva, osim imena navodilo se naravno i mjesto njezina podrijetla.⁸¹ Iako se uz odrednicu *homo sui iuris* rijetko pobliže bilježila i dob naučnika, na temelju nekoliko dokumenata možemo zaključiti da su te osobe u pravilu bile stariji maloljetnici u dobi višoj od šesnaest godina,⁸² kad su muškarci, prema Šibenskome statutu, postajali punoljetnima.⁸³ Koliko je među njima bilo obrtnika nije moguće ništa konkretnije zaključiti jer se uz njihovo ime rijetko kad navodi i obrt kojim su se bavili.⁸⁴

Kad je riječ o drugoj ugovornoj strani, odnosno o majstoru koji je primao dječaka na nauk, uz njegovo ime uvijek se navodilo i zvanje, tj. je li majstor ili protomajstor, obrt kojim se bavio, a često i ime oca, mjesto prebivališta/podrijetla te pravni položaj.⁸⁵ S obzirom na to da su stoka i stočarstvo bili „uz vino i masline osnovni proizvod trgovačke razmjene i šibenskog izvoza”⁸⁶, ne iznenađuje činjenica da

⁷⁷ HR-DAŠI-263, GL, kut. 21/II, sv. e, fol. 10v-11r.

⁷⁸ HR-DAŠI-263, AC, kut. 11/VI, sv. I, fol. 37v-38r.

⁷⁹ Birin, „Šibenski bilježnici – Petar pokojnoga Ivana”, 154, dok. 48.

⁸⁰ HR-DAŠI-263, AC, kut. 11/I, sv. b, fol. 47r-47v.

⁸¹ [...] *Alegretus condam Vuchi de villa Stionistach districtus Sibenici* (Birin, *Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone*, 318-319, dok. 189); *Paulus Radosseuich habitator Sibenici* (HR-DAŠI-263, KA, kut. 18/I, sv. I, fol. 8r-8v); *Iohannes condam Radosloui de Verchricha marangonus* (HR-BAŠ-18/1, kut. 2, fol. 133v-134r); *Gregorius Oporouich de Tinino* (HR-DAŠI-263, AC, kut. 11/I, sv. b, fol. 47r-47v); *Mathias Chlapich de Petrouo Pogle de villa Orli de tenutis Tininii* (HR-DAŠI-263, IB, kut. 17/I, sv. e, fol. 33v).

⁸² Vidi primjerice: HR-DAŠI-263, KV, kut. 16/I, sv. c 1, fol. 3v-4r; AM, kut. 19, sv. b 1, fol. 81r-81v; Birin, *Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone*, 318-319, dok. 189; Birin, *Šibenski bilježnici – Juraj de Dominicis*, 172-173, dok. 100. – Samo u jednoj prilici nailazimo na slučaj da ugovor o naukovanju samostalno zaključuje osoba mlađa od šesnaest godina, kako to pokazuje primjer Veselka pok. Vuka iz sela Ljubostinja, koji je 23. listopada 1450. s majstorom Blažom Prološićem, kožarom iz Šibenika, zaključio šestogodišnji ugovor o strukovnoj izobrazbi za kožarski obrt (Birin, *Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone*, 318-319, dok. 189).

⁸³ *Šibenski statut*, 83, knj. II, gl. 56.

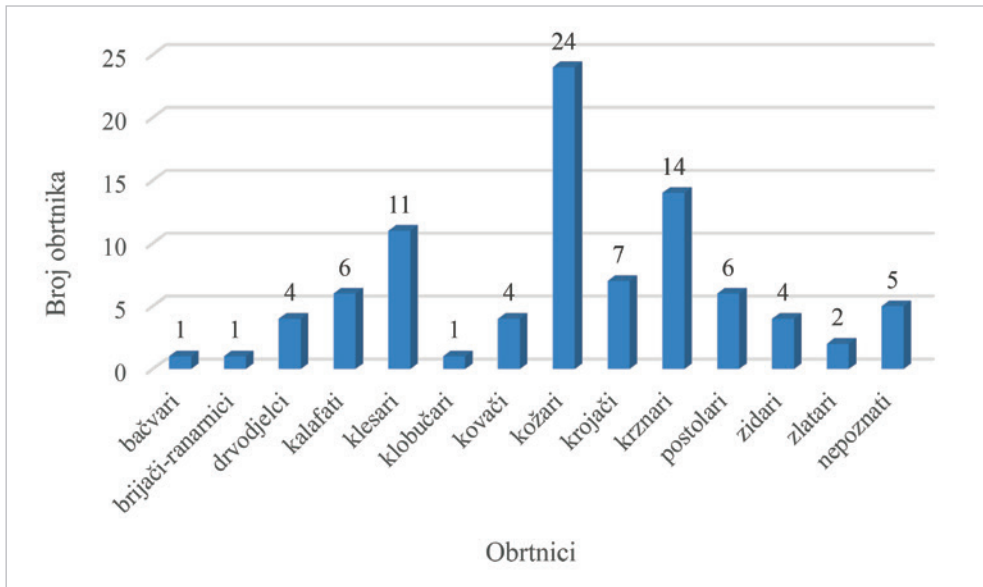
⁸⁴ Iznimku u tom pogledu predstavlja slučaj Ivana pok. Radoslava iz Vrhrike, uz čije se ime navodi da je bio drvodjelac – *Iohannes condam Radosloui de Verchricha marangonus* (HR-BAŠ-18/1, kut. 2, fol. 133v-134r).

⁸⁵ *magister Petrus Bercich lapicida* (HR-DAŠI-263, KA, kut. 18/I, sv. j, fol. 8r-8v); *magister Antonius Furlano cerdo et habitator Sibenici* (HR-DAŠI-263, CL, kut. 9, fol. 12r-12v); *magister Iohannes condam magistri Andree Budcich murarius ciuis Sibenici* (Birin, *Šibenski bilježnici – Juraj de Dominicis*, 172-173, dok. 100); *magister Disman Banuarich lapicida de Sibenico* (Birin, „Šibenski bilježnici – Petar pokojnoga Ivana”, 126-127, dok. 15); *prothomagister Georgius lapicida condam Mathei de Iadra habitator Sibenici* (Birin, *Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone*, 112-113, dok. 45).

⁸⁶ Kolanović, *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*, 174.

se točno polovica od ukupno devedeset majstora obrtnika⁸⁷ bavila obrtima vezanim uz tu gospodarsku djelatnost: kožarstvom, krzнарstvom i postolarstvom. Od drugih obrtnika zastupljenošću se ističu klesari, za čijim je uslugama uslijed gradnje katedrale sv. Jakova bila povećana potražnja (tablica 3).

Tablica 3. Majstori obrtnici prema vrstama obrta (šibenski bilježnički spisi, 15. st.)

Upravo među klesarima nalazimo i najveći broj stranih majstora pristiglih u Šibenik, pa od njih jedanaest imamo čak petoricu iz drugih dalmatinskih, albanskih i talijanskih gradova (Zadra, Korčule, Dubrovnika, Drača i Venecije).⁸⁸ Kako je to vidljivo iz izričitoga navoda mjesta prebivališta/podrijetla majstora obrtnika (*de Sibenico*), golema većina bila je iz Šibenika, pri čemu za pojedine obrtnike koji su podrijetlom očito bili iz drugih mjesta, poput Marka Miloševića Kninjanina (*magister Marchus Milosseuich Tningnanin de Sibenico*),⁸⁹ nije moguće utvrditi jesu li bili prva ili druga generacija pridošlica. Oni pak majstori uz čije je ime stajala naznaka da su bili stanovnici Šibenika (*habitatores Sibenici*) u pravilu su

⁸⁷ Naime, kako među stotinu analiziranih ugovora o naukovanju ima slučajeva u kojima se pojedini majstori obrtnici u više navrata pojavljuju kao jedna od ugovornih strana, utvrđeno je da se u njima pojavljuje devedeset različitih majstora.

⁸⁸ Riječ je pritom o Jurju Matejevu iz Zadra, Marinu Krešoloviću iz Korčule, Radi iz Dubrovnika, Andriji Alešiju i Antoniju Busatu iz Venecije. Birin, „Šibenski bilježnici – Petar pokojnoga Ivana”, 126, dok. 14; Birin, *Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone*, 112-113, dok. 45; HR-DAŠI-263, AC, kut. 11/VI, fol. 12r; KV, kut. 16/I, sv. 7, fol. 23v i 35v-36r; IB, kut. 17/I, fol. 28v.

⁸⁹ HR-DAŠI-263, KA, kut. 18/I, sv. 7, fol. 15.

bili novopridošlice, u prilog čemu govori i činjenica da je uz tu naznaku pravnoga položaja znalo biti navedeno i mjesto njihova podrijetla. Iako se dostupni primjeri uglavnom odnose na strance koji su pristigli iz drugih gradova i udaljenijih krajeva (npr. *magister Thomasius de Bayuera sutor habitator Sibenici*, *magister Andreas Nicolai de Durachio lapicide habitator Sibenici*, *magister Antonius Petri de Marano caligarius habitator Sibenici*),⁹⁰ vrlo je vjerojatno da su i obrtnici koji su nosili hrvatska/slavska imena uz koja, gotovo u pravilu, nije bilo navedeno mjesto podrijetla bili novopridošlice iz šibenskoga kotara ili zaleđa.

Ugovoreno vrijeme naukovanja, koje se ponekad navodilo ispred, a ponekad iza imena druge ugovorne strane, ovisilo je prvenstveno o dogovoru ugovornih strana te nije bilo nužno vezano uz naučnikovu dob ili određeni obrt. Ugovori o naukovanju za kožarski obrt (*arte cerdonica*) tako pokazuju da je trajanje naučničke službe za dva desetogodišnjaka jednome iznosilo dvije, a drugome šest godina,⁹¹ a u slučaju dvaju dvanaestogodišnjaka naukovanje je trebalo trajati pet, odnosno osam godina.⁹² Dva najdulgotrajnija naukovanja za kožarski obrt, u razdoblju od osam godina, bila su zaključena u ime jednoga šestogodišnjaka i jednoga dvanaestogodišnjaka.⁹³ Iako bi za pouzdaniji zaključak trebalo provesti daljnja istraživanja koja bi obuhvatila veći broj ugovora, analizirani uzorak ipak upućuje na pretpostavku da je osposobljavanje za neke obrte (kožare, postolare, kovače, brijače-ranarnike, drvodjelce) trajalo kraće, od četiri do šest godina, a za neke (zlatare, kalafate, klesare) duže, od šest do devet godina. Općenito gledano, ugovoreno razdoblje naukovanja bilo je u rasponu od jedne do devet godina, pri čemu je najveći broj ugovora sklopljen na četiri do sedam godina (tablica 4).

Ugovor o naukovanju u pravilu je stupao na snagu istoga dana,⁹⁴ što je zasigurno bio slučaj i kod onih isprava gdje to nije bilo izrijekom navedeno. Tek u rijetkim prilikama ugovor nije stupao na snagu s trenutkom njegovoga zaključivanja, nego nakon određenoga (kraćeg) razdoblja, pa je tako primjerice naukovanje Jurja Dragoslavića kod majstora Petra Cvitkovića, kovača iz Šibenika, ugovoreno 15. prosinca 1453. trebalo otpočeti deset dana poslije, tj. na Božić,⁹⁵ a Franko, nećak Šime Vladojevića, svoje naukovanje kod majstora Ivana Mildražića, kožara

⁹⁰ HR-DAŠI-263, BA, kut. 8, fol. 22r-22v; AC, 11/VI, fol. 12r; Birin, *Šibenski bilježnici – Juraj de Dominicis*, 359-361, dok. 258.

⁹¹ HR-DAŠI-263, GL, kut. 21/I, sv. f, fol. 64v; AC, kut. 11/VII, sv. b, fol. 56v.

⁹² HR-DAŠI-263, GL, kut. 21/3, sv. c, fol. 31r; kut. 21/I, sv. f, fol. 73v-74r.

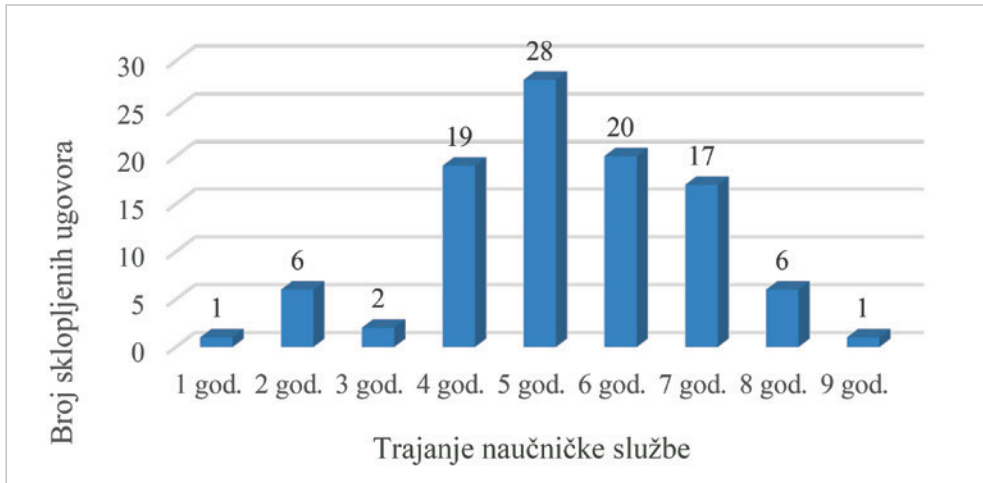
⁹³ HR-DAŠI-263, KV, kut. 16/I, sv. b 3, fol. 128r-128v; GL, kut. 21/I, sv. f, fol. 73v-74r.

⁹⁴ [...] *per annos quinque proxime futuros incepturos die instanti et subsequenter finituros* (Birin, *Šibenski bilježnici – Juraj de Dominicis*, 172-173, dok. 100); *hinc usque ad annos quinque proxime futuros* (HR-DAŠI-263, RF, kut. 13, sv. e, fol. 75v-76r).

⁹⁵ [...] *pro vno ano (!) proxime futuro, incepturo a die Nativitatis Domini nostri Iesu Christi proxime futuro et subsequenter finituro* (Birin, „Šibenski bilježnici – Petar pokojnoga Ivana”, 135, dok. 25).

(krznara), ugovoreno 16. svibnja 1470. trebao je otpočeti dva tjedna kasnije, tj. 1. lipnja.⁹⁶

Tablica 4. Trajanje naučničke službe (šibenski bilježnički spisi, 15. st.)

Promissiones

Središnji dio korpusa isprave činila je formula *promissiones*, koja „nije u svom obliku jedinstvena, nego se razlikuje čitav niz različitih obećanja koja se u isprave uvrštavaju u skladu s njihovim tipovima”.⁹⁷ S obzirom na ovaj tip isprave, formula *promissiones* sadržavala je navode međusobnih obveza ugovornih strana te je u pravilu započinjala navodom obveza naučnika, nakon kojih je slijedio i navod obveza majstora.

Naučnik, odnosno osoba koja je u njegovo ime zaključivala ugovor, obećao je tako tijekom ugovorenoga razdoblja naukovanja biti, boraviti i stanovati u kući svojega majstora (*ad standum et commorandum hinc ad annos septem proxime futuros cum magistro*;⁹⁸ *ad standum, comorandum et habitandum cum ipso magistro*;⁹⁹ *ex tunc in antea futuris ad secum standum*;¹⁰⁰ *stabit et perseuerabit toto dicto tempore annorum duorum cum predicto magistro*¹⁰¹) te da od njega neće

⁹⁶ [...] *ad annos quinque proxime futuros incepturos die primo Iunii et subsequenter finituros* (Birin, *Šibenski bilježnici – Juraj de Dominicis*, 236-237, dok. 153).

⁹⁷ Grbavac, „Notarijat na istočnojadranskoj obali”, 215.

⁹⁸ HR-DAŠI-263, JV, kut. 7, fol. 31v.

⁹⁹ HR-DAŠI-263, BA, kut. 8, fol. 22r-22v.

¹⁰⁰ HR-DAŠI-263, CL, kut. 9, fol. 46r-46v.

¹⁰¹ Birin, *Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone*, 155-156, dok. 76.

otići (*et ab eo non recedet*¹⁰²). Majstoru i njegovoj obitelji obećao je nadalje služiti i biti vjeran i poslušan, u svim njihovim dopuštenim i časnim nalogima, te postupati i služiti u dobroj vjeri i bez prijetvornosti, kako je to dobar, vjeran i brižan naučnik dužan i treba činiti (*sibi et sue familie seruiendum et obediendum*;¹⁰³ *et eidem ac omnibus de sua familia seruiet ac obediens erit in omnibus seruiiciis licitis et honestis*;¹⁰⁴ *esse obediens, fidelis, legalis*;¹⁰⁵ *et omnia et singula faciet bone fide [et sine] fraude que quilibet bonus et fidelis ac solicitus dissipulus merito facere debet et tenetur*¹⁰⁶). Svoj obrt bio je obvezan učiti u skladu sa svojim mogućnostima i znanjem (*et laborabit de arte predicta [...] secundum suum posse et scire*;¹⁰⁷ *ad adiscendum eius artem*¹⁰⁸), a stvari svojega gospodara/majstora (i njegove obitelji) trebao je paziti i čuvati, obećavajući pritom da neće krasti niti pristajati uz krađu (*non furtum facere nec inferenti aut inferre volenti consentiet bona ac res dicti magistri Iohannis custodiet et saluabit bona fide et sine fraude*¹⁰⁹).

S druge strane, majstor je obećao primiti naučnika u svoj dom i o vlastitom ga trošku dolično hraniti i odijevati (*apud se tenere toto dicto tempore annorum sex predictorum omnibus suis expensis condecensibus victus, vestitus et calciamenti*;¹¹⁰ *dare [...] victum et vestitum iuxta familiarem conditionem toto tempore dicti quinquennii*;¹¹¹ *in domo sua ad suum victum et vestitum tenere*¹¹²). Isto tako, s njime je trebao obzirno, dobro i ljudski postupati te ga, zdrava ili bolesna, nije smio otpustiti niti istjerati bez prethodnoga zakonitog razloga (*diligenter tractare*;¹¹³ *eumque humane tractare*;¹¹⁴ *in tempore predicto benigne tractare*;¹¹⁵ *et ipsum bene regere et tractare*;¹¹⁶ *ipsumque [...] bene et humane tractare, [...] ipsumque non derelinquere sanum aut infirmum nec a se expellere nisi causis legitimis precedentibus*;¹¹⁷ *non derelinquere eum sanum uel infirmum nisi causis legitimis*

¹⁰² Birin, *Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone*, 155-156, dok. 76.

¹⁰³ HR-DAŠI-263, BA, kut. 8, fol. 22r-22v.

¹⁰⁴ Birin, *Šibenski bilježnici – Juraj de Dominicis*, 172-173, dok. 100.

¹⁰⁵ HR-DAŠI-263, GL, kut. 21/I, sv. f, fol. 29v-30r.

¹⁰⁶ Birin, *Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone*, 65-66, dok. 14.

¹⁰⁷ Birin, *Šibenski bilježnici – Juraj de Dominicis*, 172-173, dok. 100.

¹⁰⁸ HR-DAŠI-263, JV, kut. 7, fol. 19r-19v.

¹⁰⁹ Birin, *Šibenski bilježnici – Juraj de Dominicis*, 172-173, dok. 100.

¹¹⁰ Birin, *Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone*, 135-136, dok. 63.

¹¹¹ HR-DAŠI-263, CL, kut. 9, fol. 46r-46v.

¹¹² HR-DAŠI-263, BP, kut. 3 b, fol. 33v.

¹¹³ HR-DAŠI-263, BP, kut. 3 b, fol. 35r.

¹¹⁴ Birin, *Šibenski bilježnici – Juraj de Dominicis*, 361-362, dok. 259.

¹¹⁵ HR-DAŠI-263, BA, kut. 8, fol. 22r-22v.

¹¹⁶ HR-DAŠI-263, CL, kut. 9, fol. 46r-46v.

¹¹⁷ Birin, *Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone*, 135-136, dok. 63.

*precedentibus*¹¹⁸). Majstor je, u skladu s vlastitim znanjem i mogućnostima, bio obvezan učiti i poučavati naučnika svojem zanatu (*ipsum docere et instruere artem calegarię*;¹¹⁹ *docere eum artem suam callaffati iuxta suum scire et posse*;¹²⁰ *docendo ipsum suam artem iuxta suum posse*;¹²¹ *suo posse instruere et docere artem predictam*;¹²² *suam artem iuxta suum posse docere*¹²³) te mu je po završetku naukovanja bio dužan isplatiti ugovorenu naknadu. Ona se najčešće sastojala od alata uobičajenog za pojedini obrt, prema (šibenskom) običaju (*instrumenta artis predictę et corea secundum vsum Sibenici*;¹²⁴ *omnia capita ordignorum sue artis prout moris*¹²⁵) odnosno prema običaju rečenoga obrta (*iuxta consuetudinem dicte artis et aliorum discipulorum*¹²⁶), te odjeće i/ili obuće: ogrtača (*mantellum*), podstavljenoga ogrtača (*duploid*), halje (*gonella*), kape (*capellum*, *bireta*), košulje (*camisia*), prsluka (*zuparellum*), donjega rublja (*mutandas*), cipela (*caligarum*) i sandala (*subtularium*).¹²⁷ Osim navedenih, u pojedinim slučajevima naučnici su dobivali i razne druge stvari, uporabne ili ukrasne vrijednosti, poput pojasa (*cingulum*) ili noža (*cultellum a pane*),¹²⁸ kao i radne materijale poput životinjskih koža (*pellium*).¹²⁹

Novčane naknade povrh toga u pravilu nisu isplaćivane, pa među stotinu analiziranih isprava nalazimo ukupno dvadeset i dva takva slučaja koji pokazuju da je naknada najčešće iznosila 1 dukat po godini naukovanja¹³⁰ ili 20 libara malih ukupno (bez obzira na trajanje naukovanja).¹³¹ U pojedinim je slučajevima iznos

¹¹⁸ Birin, „Šibenski bilježnici – Petar pokojnoga Ivana”, 126, dok. 14.

¹¹⁹ HR-DAŠI-263, BA, kut. 8, fol. 22r-22v.

¹²⁰ Birin, *Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone*, 135-136, dok. 63.

¹²¹ HR-DAŠI-263, JV, kut. 7, fol. 31v.

¹²² HR-DAŠI-263, CL, kut. 9, fol. 61r-61v.

¹²³ HR-DAŠI-263, BP, kut. 3 b, fol. 33v.

¹²⁴ Birin, *Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone*, 65-66, dok. 14.

¹²⁵ Birin, *Šibenski bilježnici – Juraj de Dominicis*, 172-173, dok. 100.

¹²⁶ HR-DAŠI-263, KA, kut. 18/I, sv. e, fol. 12r-12v. – Ponekad bi u ugovorima bio izrijekom naveden obrt (ili obrti) u skladu s čijim se običajima naučniku isplaćivala ugovorena naknada, kao što se može vidjeti u ugovoru od 16. veljače 1464. u kojemu stoji da je naknada isplaćena *prout est de consuetudine lapicidarum et marangunorum Sibenicensium* (HR-DAŠI-263, IB, kut. 17/I, sv. e, fol. 33v).

¹²⁷ ... *vnum mantellum et vnam gonellam de grisio nigro, vnum biretum pretio librarum trium paruarum, vnam camisiam, vnam mutandam, vnum par caligarum panni latini, vnum par subtularium, vnum angulum et vnum cultellum a pane, omnia predicta noua* (Birin, *Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone*, 65-66, dok. 14).

¹²⁸ Birin, *Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone*, 65-66, dok. 14.

¹²⁹ Birin, *Šibenski bilježnici – Juraj de Dominicis*, 345-346, dok. 245.

¹³⁰ Birin, *Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone*, 112, dok. 45; HR-DAŠI-263, KV, kut. 16/I, sv. c 1, fol. 23v; IB, kut. 17, sv. d, fol. 28r; KA, kut. 18/I, sv. j, fol. 8r-8v; GL, kut. 21/II, sv. e, fol. 50r-50v.

¹³¹ Birin, „Šibenski bilježnici – Petar pokojnoga Ivana”, 135, dok. 25; Birin, *Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone*, 204-205, dok. 109; HR-DAŠI-263, AC, kut. 11/I, sv. b, fol. 47r-47v; sv. c, fol. 59v-60r; kut. 11/VI, sv. I, fol. 31r.

te naknade bio i veći, pa je tako Ivan pok. Radoja Valentića iz sela Bahća za šest godina naukovanja kod majstora Mihovila pok. Dijana, drvodjelca, stanovnika Venecije, trebao dobiti 2 dukata godišnje naknade,¹³² a Ivan Marković iz Splita za četiri godine službe kod majstora Marka iz Splita, stanovnika Šibenika, za kojega iz isprave nije poznato kojim se obrtom bavio, 2 i pol dukata godišnje.¹³³

Na više iznose novčanih naknada nailazimo tek ondje gdje se očito radilo o za-
pošljavanju pomoćne radne snage, odnosno obrtničkih pomoćnika. Tako je pri-
mjerice Ivan pok. Radoslava iz Vrhrike za dvije godine službe (1446. – 1448.) kod
majstora Mateja Radeljića, drvodjelca, trebao dobiti isključivo novčanu naknadu
u iznosu od 13 dukata,¹³⁴ a klesar Pavao Rajković, također na ime dvogodišnje
službe (1448. – 1450.), kod majstora Andrije (Nikolina) Alešija iz Drača, klesara,
trebao je dobiti 16 dukata i odjeću.¹³⁵

Da bi se izbjegla bilo kakva šteta koju bi majstor mogao pretrpjeti ako naučnik
ne ispuni ugovorne obveze, u pojedinim se slučajevima „zbog sigurnosti majsto-
ra postavljaju posebni jamci koji jamče za naučnika ili najamnoga radnika”.¹³⁶
Preuzimajući na sebe tu odgovornost, oni bi prije svega jamčili da će naučnik
ispoštovati ugovoreni rok naukovanja i pridržavati se svega ugovorenog (*de per-
ficiendo dicto tempore et obseruando ut supra*,¹³⁷ *pro dictis attendendis et obse-
ruandis*¹³⁸).

Kad je riječ o analiziranom uzorku šibenskih ugovora o naukovanju, posebni
se jamci pojavljuju relativno često te ih nalazimo gotovo u polovici slučajeva.
U nešto većoj mjeri jamce pritom nalazimo u ugovorima koje su uime malodob-
nih dječaka zaključivali njihovi roditelji ili članovi uže obitelji, prvenstveno očevi
i starija braća, koji istovremeno na sebe preuzimaju ulogu jamca, nego u ugo-
vorima koje su osobno zaključivali punoljetni naučnici. U potonjim slučajevima
jamci pak, kako bi se to i moglo očekivati, češće jamče za naučnike (ili obrtničke
pomoćnike) koji su dolazili s okolnoga hrvatskog područja nego za one koji su
bili stanovnici Šibenika i njegova kotara.

Promissio de rati habitione

Korpus isprave završavao je nizom različitih pravnih formula, od kojih se prva
odnosila na obećanje o čvrstom održavanju ugovora (*promissio de rati habitione*),

¹³² HR-DAŠI-263, IB, kut. 17/I, sv. e, fol. 54r.

¹³³ HR-DAŠI-263, Melchior Sabino (1466. – 1467.) (dalje: MS), kut. 19, fol. 70v.

¹³⁴ HR-BAŠ-18/1, kut. 2, fol. 133v-134r.

¹³⁵ HR-DAŠI-263, AC, kut. 11/VI, sv. I, fol. 12r.

¹³⁶ Bartulović, „Paleografska, diplomatička i filološka analiza”, 102.

¹³⁷ Birin, *Šibenski bilježnici – Juraj de Dominicis*, 172-173, dok. 100.

¹³⁸ Birin, *Šibenski bilježnici – Juraj de Dominicis*, 236-237, dok. 153.

koja se, kao i ostale formule, „nalazi u velikom broju različitih vrsta ugovora”.¹³⁹ U ugovorima o naukovanju ponekad nalazimo samo jednu od dviju uobičajenih klauzula ove formule, odnosno izjavu „o trajnom održavanju ugovora važećim”¹⁴⁰ (*promiserunt predictae partes firma et rata habere et tenere, attendere et observare*;¹⁴¹ *per se et suos heredes ac successores ad inuicem solemniter promisserunt firma et rata habere tenereque*¹⁴²), a ponekad obje, pri čemu se druga sastojala od „općenitog obećanja da se neće postupiti protiv ugovorenog”¹⁴³ (*et non contrafacere uel venire per se uel alium aliqua ratione uel causa de iure uel de facto*¹⁴⁴).

Pena

Nakon one o čvrstom održavanju ugovora slijedila je formula kazne (*pena*), kojom se u privatnopravnim ispravama „štiti učinak pravnog čina” i koja se sastojala od „dvije klauzule: a) navođenja konkretne svote ili udjela koji će se isplatiti u slučaju prekršaja ugovora te b) klauzule koja potvrđuje da isplata kazne ne dovodi do poništenja prethodnih obveza”.¹⁴⁵ Prva klauzula nalazila se na početku formule *pena* te je bila isključivo novčana, u pravilu u iznosu od 25 libara malih (*sub pena librarum viginti quinque paruorum*),¹⁴⁶ a tek u iznimnim slučajevima iznosila je 50 libara (*sub pena librarum quinquaginta*).¹⁴⁷ Druga klauzula redovito se nalazila na samom kraju isprave: *Et pena soluta uel non, tamen rata maneant omnia et singula suprascripta*.¹⁴⁸

Obligatio bonorum et refectio damnorum et expensarum

Između dviju spomenutih klauzula formule kazne stajale su formule o obvezi dobara i o naknadi šteta i troškova. Prvom se „provedba pravnog čina štiti jamčenjem svojom osobnom imovinom”,¹⁴⁹ a drugom se ona „štiti obećanjem naknade

¹³⁹ Grbavac, „Notarijat na istočnojadranskoj obali”, 226.

¹⁴⁰ Grbavac, „Notarijat na istočnojadranskoj obali”, 226.

¹⁴¹ Birin, „Šibenski bilježnici – Petar pokojnoga Ivana”, 119, dok. 6.

¹⁴² HR-DAŠI-263, IB, kut. 17/I, sv. b, fol. 34r.

¹⁴³ Grbavac, „Notarijat na istočnojadranskoj obali”, 227.

¹⁴⁴ HR-DAŠI-263, RF, kut. 13, sv. d, fol. 48r.

¹⁴⁵ Grbavac, „Notarijat na istočnojadranskoj obali”, 257.

¹⁴⁶ HR-DAŠI-263, KV, kut. 16/I, sv. c 1, fol. 3v-4r.

¹⁴⁷ HR-DAŠI-263, AM, kut. 19, sv. b 7, fol. 136r-136v.

¹⁴⁸ Birin, „Šibenski bilježnici – Petar pokojnoga Ivana”, 126, dok. 14.

¹⁴⁹ Grbavac, „Notarijat na istočnojadranskoj obali”, 284. – [...] *sub obligatione omnium suorum bonorum presentium et futurorum* (Birin, *Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone*, 112-113, dok. 45); [...] *sub obligatione omnium vtriusque partium bonorum presentium et futurorum* (Birin, *Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone*, 326-327, dok. 194).

štete i troškova nastalih tijekom mogućeg parničenja ili izvan njega koje potražuje tužitelj”.¹⁵⁰

Prijevremeni prekid službe naučnika

U pojedinim je slučajevima, kako pokazuju bilješke o poništenju ugovora, dolazilo do prijevremenoga prekida službe. Zapisivane na margini stranice, uz ugovor koji se poništavao, te su bilješke u pravilu sadržavale tek općenite pravne formulacije da je pristankom i suglasnošću ugovornih strana (*de comuni voluntate et consensu*,¹⁵¹ *de comuni voluntate et concordio*¹⁵²) ukinut i poništen postojeći ugovor (*cassatum et depenatum fuit introscriptum instrumentum locationis*;¹⁵³ *cassatum, annullatum et depenatum fuit instrumentum contrascriptum locationis et conducte*¹⁵⁴), koji stoga više nikoga ne obvezuje te je bez ikakve (pravne) snage i učinka (*ita quod de cetero nullius sit valoris*¹⁵⁵), pri čemu su obje strane suglasne, zadovoljne i namirene u svemu sadržanom u (poništenom) ugovoru (*vocantes se inuicem tacitos, contentos et satisfactis de omnibus constituentis in ipso instrumento*;¹⁵⁶ *vocantes se inuicem satisfactos et contentos de contentis in ipso instrumento*¹⁵⁷).

Tek bi se iznimno navodilo nešto više od općenitih pravnih formulacija, kao što je to bilo u slučaju majstora Disina Goniribića i njegova naučnika Mihovila, kojega je Disin potjerao bez ikakva razloga. Kako je naučnik zbog toga očito tužio majstora, spor je završio na sudu te je presudom šibenskoga kneza i njegove kurije, donesenom 14. travnja 1450., poništen njihov deset mjeseci prije zaključen ugovor, pri čemu je Disin u roku od mjesec dana morao isplatiti Mihovila za dotadašnju službu, što je, na molbu i uime majstora Disina, obećao učiniti *ser Franjo Aldobrandi*.¹⁵⁸

¹⁵⁰ Prema Grbavac („Notarijat na istočnojadranskoj obali”, 278), spomenuta formula nalazi se „u gotovo svim vrstama notarskih ugovora i njezin oblik ne ovisi o njihovom sadržaju” te se sastoji „od nabiranja vrste šteta i troškova koji će se nadoknaditi te obećanja naknade. Kao vrste šteta i troškova razlikuje tri kategorije: štete u užem smislu (*dampna*), troškove (*expense*) i troškove nastale tijekom moguće parnice (*interesse litis et extra*).” – [...] *et refectioe damnorum omnium, expensarum et interesse litis et extra* (HR-DAŠI-263, KV, kut. 16/I, sv. c 1, fol. 23v).

¹⁵¹ HR-BAŠ-18/1, kut. 2, fol. 117r-117v.

¹⁵² HR-DAŠI-263, AC, kut. 11/V, sv. 2, fol. 54r-54v.

¹⁵³ HR-BAŠ-18/1, kut. 2, fol. 117r-117v.

¹⁵⁴ HR-DAŠI-263, AC, kut. 11/VII, sv. b, fol. 56v.

¹⁵⁵ Birin, *Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone*, 245-246, dok. 137.

¹⁵⁶ Birin, *Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone*, 245-246, dok. 137.

¹⁵⁷ HR-DAŠI-263, AC, kut. 11/I, sv. 5, fol. 54r-54v.

¹⁵⁸ [...] *fuit conscriptum instrumentum cum omnibus dependenciis suis ita quod introscriptus Michael remaneat liber et in sua potestate et hoc quia introscriptus magister Dissinus absque ulla causa pelle-*

Broj poništenih ugovora o naukovanju analiziranih u ovome radu iznosi 14%, što je vrlo indikativan postotak usporediv s onim od 9,09% poništenih ugovora splitskih obrtničkih naučnika iz sredine 15. stoljeća.¹⁵⁹ Prijevremeni prekid službe pritom se često događao u prvoj godini naukovanja, a u iznimnim slučajevima već i tijekom prvih mjeseci, kao što pokazuje primjer majstora Mateja Naradinića i naučnika Vukašina Vukovića iz sela Orli u Kninskoj županiji, koji su 13. ožujka 1447., samo dva tjedna nakon njegova zaključivanja, raskinuli ugovor o naukovanju.¹⁶⁰

Slično bilješkama o prijevremenom prekidu službe, na marginama je mogla stajati i bilješka o završetku službe, koju među uzorkom od stotinu isprava nalazimo tek u jednom jedinom slučaju. Naime, po isteku ugovorenoga roka naukovanja zaključenog 3. studenog 1470. između majstora Ivana Kanasovića, kožara, i njegova naučnika Stjepana, rečene ugovorne strane zatražile su 30. lipnja 1478. od bilježnika da poništi i dokine taj ugovor (*volentes cancellari et cassari instrumentum conductionis [supra]scriptum quod et fecit*), pri čemu je majstor Ivan izjavio da je Stjepan u cijelosti izvršio svoju službu (*fuisse et esse plene seruitum de tempore ut supra*), dok je potonji izjavio da je od majstora, u skladu s običajima rečenoga (kožarskog) obrta, primio svu odjeću i alat rečenoga (kožarskog) obrta, kao i kože (*[habui]sse et recepisse omnia vestimentes (!), caput cuiuslibet instrumenti artis et pelles supra[scriptas] ut moris est dicte artis*).¹⁶¹

Zaključak

Strukovno osposobljavanje naukovanjem kod majstora obrtnika za većinu je dječaka iz obitelji slabijega imovnog stanja, iz grada i sa sela, bila jedina mogućnost obrazovanja koje im je, po završetku naukovanja, moglo omogućiti bolje materijalne uvjete života. Njihovo naukovanje započinjalo je u ranom djetinjstvu. Iako u historiografiji postoje podvojena mišljenja o prosječnoj dobi dječaka koji su započinjali naukovanje, podaci iz šibenskih ugovora o naukovanju nedvojbeno pokazuju da je njihovo školovanje počinjalo između desete i četrnaeste godine života. Naime, kao što je spomenuto, od ukupnoga broja ugovora u kojima se

rat ipsum Michaellem a se prout eciam ipse magister Dissinus consitebatur pacto quod vsque ad diem hodiernam debeat soluere dicto Michaeli ipse magister Dissinus pro rata pro toto tempore quo secum stetit vsque magistro hinc ab vnum mensem proxime sequentem. Promittens ibidem presens existens ser Francisco Aldobrandi soluere dicto Michaeli pro dicto Dissino pro rata sui temporis et hoc ad preces dicti magistri Dissini (Birin, Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone, 155-156, dok. 76).

¹⁵⁹ Andrić, „Položaj obrtničkih naučnika”, 135.

¹⁶⁰ HR-DAŠI-263, AC, kut. 11/V, sv. 2, fol. 54r-54v. – Ovaj je ugovor zanimljiv i zato što je rijedak primjer višestranoga zaključivanja ugovora. Naime, braća Ivan i Vukašin Vuković zaključili su ugovor o naukovanju za postolara kod dvojice različitih majstora – prvi kod Radoslava Cvitanovića, a drugi kod rečenoga Mateja Naradinića.

¹⁶¹ Birin, Šibenski bilježnici – Juraj de Dominicis, 345-346, dok. 245.

navodi dob dječaka naučnika koji su započinjali nauk, čak 80% njih bilo je u dobi između deset i četrnaest godina, a samo su dvojica mlađa od deset godina. Štoviše, njihova najčešća prosječna dob bila je, u 64% slučajeva, od dvanaest do četrnaest godina. Tek u 14% slučajeva dječaci su započinjali naukovanje u petnaestoj, šesnaestoj ili sedamnaestoj godini, pri čemu treba imati u vidu da je ovaj postotak svakako bio nešto veći s obzirom na to da su pojedinci, čija dob nije bila izrijekom navedena, označeni kao punoljetne osobe, što su prema Šibenskome statutu postajali s navršenih šesnaest godina. Naučnici koji su u potrazi za poslom i obrazovanjem dolazili u Šibenik s okolnoga hrvatskog područja bili su u načelu stariji maloljetnici u dobi višoj od šesnaest godina.

Diplomatička analiza šibenskih ugovora o naukovanju provedena na raščlambi ugovora zabilježenih u sačuvanim knjigama imbrevijatura te na uzorku od stotinu isprava iz razdoblja od 1434. do 1488. pokazala je da njihova struktura, kao i ona većine šibenskih bilježničkih spisa, prati uobičajenu podjelu na dva osnovna dijela: protokol i korpus ili tekst isprave.

U protokolu su se u pravilu navodili podaci koji su, kad je riječ o istočnojadranskim privatnopravnim ispravama, uobičajeno stajali u eshatokolu: vremenski i zemljopisni datum te imena egzaminatora kao ovlaštenoga komunalnog službenika i dvojice svjedoka. Kako je u to doba kod šibenskih bilježnika već prevladalo korištenje božićnoga stila datacije pri započinjanju godine, sve su analizirane isprave bile datirane tim stilom. Redoslijed navođenja dana, mjeseca, godine i indikcije u vremenskom datumu, kao i izostavljanje nekih od elemenata (prije svega indikcije odnosno godine i indikcije), ovisilo je o praksi pojedinoga bilježnika. Analiza *locus loci* pokazala je pak da je dio bilježnika svoj posao običavao raditi na ustaljenijim ili učestalijim mjestima poput javnih zgrada i komunalnih ureda koji su se u njima nalazili ili u vlastitim kućama i bilježničkim uredima. Ime egzaminatora u protokolu analiziranih isprava u načelu se redovito navodilo i tek su rijetki bilježnici, poput spomenutih Jurja de Dominicisa, Kristofora pok. Andrije i Ante de Martinisa, izostavljali taj podatak.

Korpus ili tekst isprave započinjao je formulom *contrahentes*, koja je sadržavala navod ugovornih strana i naznaku pravne radnje o kojoj je bila riječ, tj. u ovom slučaju stupanja u službu. Kao prva ugovorna strana pritom se bez iznimke navodio naučnik odnosno, ako je bio malodoban, osoba koja je u njegovo ime zaključivala ugovor i sam naučnik (uz naznaku njihova srodstva ili osobnih veza), dok se kao druga ugovorna strana navodio majstor obrtnik. Od petnaestorice bilježnika koji su redigirali analizirane ugovore o naukovanju tek su Karatus Vitale i Grgur pok. Lovrinca imali običaj ime malodobnoga naučnika navoditi iza imena majstora.

Vrijeme naukovanja, koje se za razliku od dobi naučnika uvijek izrijekom navodilo, u većini je slučajeva (84%) iznosilo od četiri do sedam godina. Iako korelacija vremena naukovanja i pojedinih obrta pokazuje da je osposobljavanje za pojedine obrte bilo kraće, a za neke duže, činjenica je da je trajanje naučničke

službe, kako je to ustvrdila T. Andrić, u prvom redu ovisilo o dogovoru roditelja/ skrbnika i majstora.

Međusobne obveze ugovornih strana, navedene u formuli *promissiones*, bile su u najvećoj mjeri tipske i rađene prema uobičajenom predlošku. Naučnik je tako obećavao da će tijekom ugovorenoga razdoblja naukovanja stanovati kod majstora, od kojega neće otići prije završetka naukovanja. Majstoru i njegovoj obitelji trebao je nadalje u svemu biti poslušan i služiti im, što se osim posla u radionici, kako misli T. Andrić, zasigurno odnosilo i na obavljanje različitih kućanskih poslova, kao i onih u agraru. Obrt koji je izučavao naučnik je, naravno, trebao učiti u skladu sa svojim mogućnostima i znanjem, a stvari svojega majstora/gospodara (i njegove obitelji) morao je brižno paziti i čuvati, obećavši povrh toga da neće počinuti krađu niti pristajati uz nju. Majstor je, sa svoje strane, obećao primiti naučnika na stan i hranu, osigurati mu dostojnu odjeću i obuću te se prema njemu dobro odnositi i poučavati ga svojem obrtu, s time da ga prije isteka ugovorenoga razdoblja naukovanja nije smio potjerati bez valjana, odnosno zakonita razloga. Po isteku naukovanja majstor je naučniku bio dužan isplatiti ugovorenu naknadu za rad, koja se uobičajeno sastojala od alata karakterističnog za pojedini obrt te odjeće i obuće, uz što je ponekad davao i određenu količinu radnoga materijala (poput životinjskih koža), a novčana naknada povrh toga rijetko se isplaćivala.

Sva navedena obećanja nalazimo u većini analiziranih ugovora o naukovanju, s tom razlikom što su ona, od bilježnika do bilježnika, bila više ili manje opširna i što su pojedini ugovori sadržavali obećanja koja nisu bila tipska već osobne prirode, kao što je to na primjer bilo s ugovorom zaključenim 8. prosinca 1434. između majstora Antonija Furlancua i Ivana Pripkova, čijega je sina Cvitka majstor Antonijo primio na naukovanje te ga je obećao posvojiti kao sina (*in filium anime sue accipiet*) ako se pokaže kao dobar i poslušan naučnik.¹⁶²

Završetak teksta isprave sastojao se od niza različitih formula – o obećanju o čvrstom održavanju ugovora (*promissio de rati habitione*), kazne (*pena*), obveze dobara (*obligatio bonorum*) i naknade štete i troškova (*refectio damnorum et pensarum*) – koje su bile uobičajene i za druge vrste instrumenata. Ove formule nalazimo u najvećem broju analiziranih ugovora, s tom razlikom da u nekima od njih, primjerice kod obećanja o čvrstom održavanju ugovora, ne bi bila navedena klauzula da se neće postupiti protiv ugovorenog, a kod nekih ugovora nisu uvijek bile navedene formule o obvezi dobara te naknadi šteta i troškova.

Možemo zaključiti da je diplomatska analiza kasnosrednjovjekovnih šibenskih ugovora o naukovanju pokazala izrazitu ujednačenost u pogledu strukture i pravnih formulacija uobičajenih za ovaj tip isprave, koja se unatoč određenim stilskim razlikama među bilježnicima nije bitno mijenjala tijekom promatranoga razdoblja.

¹⁶² HR-DAŠI-263, BA, kut. 8, sv. 1, fol. 22r-22v.

PRILOZI**Prilog 1.** Popis šibenskih ugovora o naukovanju (1434. – 1488.)

HR-DAŠI-263, Bilježnici Šibenika (1386. – 1797.); HR-BAŠ-18/1, Šibenska biskupija, Biskupska kurija (1402. – 2003.), kut. 2.

- 1434-01-23 *Conductio discipuli per magistrum Petrum Ostoich caligarium*
(HR-DAŠI-263, JV, kut. 7, fol. 13v-14r)
- 1434-01-25 *Conductio discipuli per magistrum Martinum Radigostich*
(HR-DAŠI-263, JV, kut. 7, fol. 19r-19v)
- 1434-02-20 *Conductio discipuli per Stoyanum lapicidam prothomagistrum*
(HR-DAŠI-263, JV, kut. 7, fol. 29v)
- 1434-02-25 *Conductio discipuli per magistrum Antonium Vlatchouich lapicidam*
(HR-DAŠI-263, JV, kut. 7, fol. 31v)
- 1434-12-08 *Magistri Antonii Furlani locatio discipuli*
(HR-DAŠI-263, BA, kut. 8, sv. 1, fol. 22r-22v)
- 1437-08-12 *Locatio pueri Georgii Ratchouich cerdonis*
(HR-DAŠI-263, CL, kut. 9, fol. 46r-46v)
- 1437-12-03 *Locatio pueri Michaelis sartoris*
(HR-DAŠI-263, CL, kut. 9, fol. 61r-61v)
- 1438-01-07 *Conductio discipuli Luce per magistrum Vlatcum Benedicouich*
(HR-DAŠI-263, BP, kut. 3 b, fol. 33v)
- 1438-01-16 *Conductio discipuli per Iohannem Raticich piliparium*
(HR-DAŠI-263, BP, kut. 3 b, fol. 35r)
- 1438-01-16 *Conductio discipuli per magistrum Stephanum Radoyeuich piliparium*
(HR-DAŠI-263, BP, kut. 3 b, fol. 36r)
- 1440-12-12 *Conductio famuli magistri Dragisse Pripchouich calegarii*
(HR-DAŠI-263, AC, kut. 11/I, sv. a, fol. 39v-40r)
- 1441-06-30 *Conductio famuli magistri Georgii Radmilich capellarii*
HR-DAŠI-263, AC, kut. 11/I, sv. b, fol. 47r-47v)
- 1442-04-03 *Conductio famuli magistri Grubani fabri*
(HR-DAŠI-263, AC, kut. 11/I, sv. c, fol. 59v-60r)
- 1446-03-24 *Conductio dissipuli magistri Michleussii Budacich piliparii*
(HR-BAŠ-18/1, kut. 2, fol. 72r)
- 1446-05-30 *Conductio dissipuli magistri Stefani Biollisina callafati*
(HR-BAŠ-18/1, kut. 2, fol. 117r-117v)

- 1446-06-27 *Conductio dissipuli magistri Mathei Radelich marangoni*
(HR-BAŠ-18/1, kut. 2, fol. 133v-134r)
- 1447-02-28 *Conductio dissipulorum magistri Radoslauri Ciuitanouich et magistri Mathei Naradinich cerdonum*
(HR-DAŠI-263, AC, kut. 11/V, sv. 2, fol. 54r-54v)
- 1447-03-13 *Conductio dissipuli magistri Blasii Tichoradoeuich cerdonis*
(HR-DAŠI-263, AC, kut. 11/V, sv. 2, fol. 59r-59v)
- 1448-01-08 *Conductio dissipuli magistri Andree Nicolai lapicide*
(HR-DAŠI-263, AC, kut. 11/VI, sv. I, fol. 12r)
- 1448-02-03 *Conductio dissipuli magistri Gregorii Mirosseuich sutoris*
(HR-DAŠI-263, AC, kut. 11/VI, sv. I, fol. 31r)
- 1448-02-16 *Conductio dissipuli magistri Mathei Iurgieuich cerdonis*
(HR-DAŠI-263, AC, kut. 11/VI, sv. I, fol. 37v-38r)
- 1449-04-09 *Conductio dissipuli magistri Antonii Chrelglic de Sibenico*
(HR-DAŠI-263, Bonmatej iz Verone (1449. – 1451.) (dalje: BV), kut. 14, fol. 5r-5v)
- 1449-05-24 *Conductio dissipuli prothomagistri Georgii lapicide de Iadra*
(HR-DAŠI-263, BV, kut. 14, fol. 19r-19v)
- 1449-06-09 *Conductio dissipuli magistri Pauli Machorouich callaffati*
(HR-DAŠI-263, BV, kut. 14, fol. 25v-26r)
- 1449-06-09 *Conductio dissipuli magistri Thomasii Stoislauilich cerdonis*
(HR-DAŠI-263, BV, kut. 14, fol. 30r)
- 1449-06-10 *Conductio dissipuli magistri Dissini Gonirebich de Sibenico*
(HR-DAŠI-263, RF, kut. 14, fol. 31v)
- 1449-06-30 *Conductio dissipuli magistri Petri Batalussich sutoris de Sibenico*
(HR-DAŠI-263, BV, kut. 14, fol. 43v-44r)
- 1449-07-16 *Conductio dissipuli magistri Vitci piliparii de Sibenico*
(HR-DAŠI-263, BV, kut. 14, fol. 55r-55v)
- 1449-07-23 [*Conductio dissipuli magistri Georgii Mladosseuich cerdoni de Sibenico*]
(HR-DAŠI-263, BV, kut. 14, fol. 58r)
- 1449-08-14 *Conductio dissipuli magistri Michaelis Dismanouich cerdonis de Sibenico*
(HR-DAŠI-263, BV, kut. 14, fol. 69r-69v)
- 1450-10-23 *Conductio dissipuli magistri Blasii Prolosich cerdonis de Sibenico*
(HR-DAŠI-263, BV, kut. 14, fol. 74v)
- 1450-11-09 *Conductio dissipuli magistri Iohannis barberii habitatoris Sibenici*
(HR-DAŠI-263, BV, kut. 14, fol. 76v)

- 1451-03-30 *Conductio discipuli Pauli magistri Mathei Naradinich*
(HR-DAŠI-263, RF, kut. 13, sv. d, fol. 48r)
- 1451-07-11 *Magistri Simonis de Rado fabri conductio discipuli Vlatci*
(HR-DAŠI-263, RF, kut. 13, sv. e, fol. 75v-76r)
- 1451-12-09 *Conductio discipuli magistri Mathei Naradinich cerdonis*
(HR-DAŠI-263, RF, kut. 13, sv. e, fol. 106v-107r)
- 1452-10-19 *Conductio discipuli magistri Thomasii Milloseuich cerdon*
(HR-DAŠI-263, KV, kut. 16/I, sv. b 3, fol. 128r-128v)
- 1453-01-02 *Conductio discipuli magistri Vitchi Dimitrouich pelliparii*
(HR-DAŠI-263, KV, kut. 16/I, sv. c 1, fol. 3v-4r)
- 1453-01-20 *Conductio discipuli magistri Mathei Iadrieuich*
(HR-DAŠI-263, KV, kut. 16/I, sv. c 1, fol. 9r-9v)
- 1453-02-26 *Conductio discipuli magistri Antonii Busato*
(HR-DAŠI-263, KV, kut. 16/I, sv. c 1, fol. 23v)
- 1453-03-24 *Conductio discipuli magistri Marini Cressolouich*
(HR-DAŠI-263, KV, kut. 16/I, sv. c 1, fol. 35v-36r)
- 1453-10-09 *Conductio discipuli Radogi magistri Radoe Didich pellipari*
(HR-DAŠI-263, RF, kut. 13, sv. g, fol. 187r-187v)
- 1453-11-02 *Magistri Mathei Radelich conductio discipuli Bartoli*
(HR-DAŠI-263, RF, kut. 13, sv. g, fol. 196r-196v)
- 1453-11-19 *Conductio discipuli magistri Antonii Iuanouich peliparii*
(HR-DAŠI-263, Petar pok. Ivana (1453. – 1454.) (dalje: PI), kut. 6, fol. 2r-2v)
- 1453-11-29 c. *[Conductio discipuli magistri Radi lapicide]*
(HR-DAŠI-263, PI, kut. 6, fol. 4v)
- 1453-11-29 c. *Conductio discipuli Dismani Banuarich*
(HR-DAŠI-263, PI, kut. 6, fol. 4v)
- 1453-12-15 *Conductio discipuli magistri Petri Cuitcouich*
(HR-DAŠI-263, PI, kut. 6, fol. 7r)
- 1454-01-03 *Conductio discipuli Michaelis Radcich*
(HR-DAŠI-263, PI, kut. 6, fol. 8v)
- 1454-01-16 *Conductio discipuli magistri Ratcii Domancuseuich pelliparii*
(HR-DAŠI-263, PI, kut. 6, fol. 12r-12v)
- 1454-03-23 c. *[Conductio discipuli magistri Iohanni Vuch...]*
(HR-DAŠI-263, PI, kut. 6, fol. 16r)

- 1454-03-23 c. [*Conductio discipuli magistri Luce Radelich*]
(HR-DAŠI-263, PI, kut. 6, fol. 16v)
- 1460-01-28 *Conductio discipuli magistri Nicholai Iuanouich*
(HR-DAŠI-263, KA, kut. 18/I, sv. e, fol. 12r-12v)
- 1460-02-12 *Conductio discipuli magistri Marci Tnignanin*
(HR-DAŠI-263, KA, kut. 18/I, sv. e, fol. 15r)
- 1462-01-02 *Conductio discipuli magistri Iacobi Radigostich*
(HR-DAŠI-263, KA, kut. 18/I, sv. f, fol. 1r)
- 1462-03-30 *Conductio discipuli Iohannis caligarii*
(HR-DAŠI-263, IB, kut. 17/I, sv. b, fol. 34r)
- 1462-04-08 *Conductio discipuli magistri Laurentii de Schrisa*
(HR-DAŠI-263, IB, kut. 17/I, sv. b, fol. 35v-36r)
- 1463-02-16 *Conductio discipuli magistri Georgii lapicide*
(HR-DAŠI-263, IB, kut. 17/I, sv. d, fol. 28r)
- 1463-12-16 *Conductio discipuli magistri Pauli pelliparii*
HR-DAŠI-263, IB, kut. 17/I, sv. e, fol. 173v)
- 1464-01-27 *Conductio discipuli magistri Antonii Ostricich*
(HR-DAŠI-263, IB, kut. 17/I, sv. e, fol. 16v)
- 1464-02-16 *Conductio discipuli Georgii Maynich*
(HR-DAŠI-263, IB, kut. 17/I, sv. e, fol. 33v)
- 1464-02-27 *Conductio discipuli magistri Petri Militheuith caligarii*
(HR-DAŠI-263, IB, kut. 17/I, sv. e, fol. 43v-44r)
- 1464-03-12 *Conductio discipuli magistri Michaelis de Venetiis*
(HR-DAŠI-263, IB, kut. 17/I, sv. e, fol. 54r)
- 1464-04-09 *Conductio discipuli magistri Georgii Dogonich*
(HR-DAŠI-263, IB, kut. 17/I, sv. e, fol. 69r)
- 1466-03-15 [*Conductio discipuli magistri Francisci Ostoych cerdonis*]
(HR-DAŠI-263, AM, kut. 19, sv. b 1, fol. 72v)
- 1467-02-12 *Conductio discipuli magistri Michaelis Lucarich murario*
(HR-DAŠI-263, KA, kut. 18/I, sv. g, fol. 44v-45r)
- 1467-03-09 *Conductio discipuli magistri Luce Iacobi cerdoni*
(HR-DAŠI-263, KA, kut. 18/I, sv. g, fol. 56v)
- 1467-04-03 *Conductio discipuli magistri Francisci Ostoych cerdonis*
(HR-DAŠI-263, AM, kut. 19, sv. b 1, fol. 81r-81v)
- 1467-08-31 *Conductio discipuli Marci de Spaletto*
(HR-DAŠI-263, MS, kut. 19, fol. 70v)

- 1468-01-22 *Conductio discipuli magistri Petri Bercich lapicide*
(HR-DAŠI-263, KA, kut. 18/I, sv. j, fol. 8r-8v)
- 1468-02-07 *Conductio discipuli magistri Mathei aurificis*
(HR-DAŠI-263, KA, kut. 18/I, sv. j, fol. 16v-17r)
- 1468-03-01 *Conductio discipuli magistri Pauli Pribchouich murarii*
(HR-DAŠI-263, KA, kut. 18/I, sv. j, fol. 26r-26v)
- 1470-03-26 *Magistri Iohannis Budcich murarii discipuli conductio*
(HR-DAŠI-263, Juraj de Dominicis (1469. – 1470.) (dalje: JD), kut. 4, sv. 1 a, fol. 15r-15v)
- 1470-05-16 *Magistri Iuanissi Mildraxich discipuli conductio*
(HR-DAŠI-263, JD, kut. 4, sv. 1 a, fol. 32r-32v)
- 1470-11-03 *Magistri Iohannis Chanasouich discipuli conductio*
(HR-DAŠI-263, JD, kut. 4, sv. 1 a, fol. 60r-60v)
- 1470-11-20 *Magistri Tomaxii de Bayuera discipuli conductio*
(HR-DAŠI-263, JD, kut. 4, sv. 1 a, fol. 64r-64v)
- 1474-11-20 *Conductio discipuli magistri Mathey Goych sutoris*
(HR-DAŠI-263, AM, kut. 19, sv. b 5, fol. 181v)
- 1475-03-31 *Magistri Iuanissi Mildraxich discipuli conductio*
(HR-DAŠI-263, GL, kut. 21/I, sv. f, fol. 29v-30r)
- 1475-04-01 *Magistri Nicolai Cuscich discipuli conductio*
(HR-DAŠI-263, GL, kut. 21/I, sv. f, fol. 30r)
- 1475-04-01 *Magistri Petri Garminich discipuli conductio*
(HR-DAŠI-263, GL, kut. 21/I, sv. f, fol. 35v)
- 1475-06-20 *Magistri Iohannis Radoslaflich cerdonis discipuli conductio*
(HR-DAŠI-263, GL, kut. 21/I, sv. f, fol. 55v-56r)
- 1475-08-26 *Magistri Mathei Xilich cerdonis discipuli conductio*
(HR-DAŠI-263, GL, kut. 21/I, sv. f, fol. 61v-62r)
- 1475-09-14 *Magistri Luce Iacoflich discipuli conductio*
(HR-DAŠI-263, GL, kut. 21/I, sv. f, fol. 64v)
- 1475-10-24 *Magistri Luce Radoslaflich cerdonis discipuli conductio*
(HR-DAŠI-263, GL, kut. 21/I, sv. f, fol. 73v-74r)
- 1475-11-04 *Magistri Radoslaui Dragcich cerdonis discipuli conductio*
(HR-DAŠI-263, GL, kut. 21/I, sv. f, fol. 78v)
- 1475-11-15 *Magistri Mathei Iadrieuich peliparii discipuli conductio*
(HR-DAŠI-263, GL, kut. 21/I, sv. f, fol. 81r-81v)

- 1475-11-20 *Magistri Nicolai condam Alegreti cerdonis discipuli conductio*
(HR-DAŠI-263, GL, kut. 21/I, sv. f, fol. 82v-83r)
- 1476-03-04 *Conductio discipuli magistri Stephani Gergureuich*
(HR-DAŠI-263, AM, kut. 19, sv. b 5, fol. 187r)
- 1476-10-10 *Magistri Gregorii Matigeuich peliparii discipuli conductio*
(HR-DAŠI-263, GL, kut. 21/I, sv. g, fol. 62v-63r)
- 1478-05-25 *Conductio discipuli magistri magistri Leonelli sutoris*
(HR-DAŠI-263, AC, kut. 11/VII, sv. b, fol. 42r-42v)
- 1478-08-08 *Conductio discipuli magistri Michaelis condam Georgii cerdonis*
(HR-DAŠI-263, AC, kut. 11/VII, sv. b, fol. 56v)
- 1479-01-28 *Conductio discipuli magistri Marci Boganich*
(HR-DAŠI-263, AC, kut. 11/VII, sv. b, fol. 84v-85r)
- 1480-04-17 *Conductio dissipuli Iacobi Cossirich*
(HR-DAŠI-263, AC, kut. 11/VII, sv. c, fol. 31v)
- 1481-01-15 *Magistri Vitci Iacoflich sutoris discipulis conductio*
(HR-DAŠI-263, GL, kut. 21/II, sv. c, fol. 9v)
- 1482-07-23 *Conductio dissipuli magistri Ioannis Pribanouich cerdonis*
(HR-DAŠI-263, AC, kut. 11/VII, sv. d, fol. 55-55v)
- 1483-01-23 *Magistri Antonii Vuchcich fabri Michaelis Vuchouich in discipulum conductio*
(HR-DAŠI-263, GL, kut. 21/II, sv. e, fol. 10v-11r)
- 1483-06-02 *Magistri Mathei Chiselouich Georgium Striscouich in discipulum ad artem calafatorum conductio*
(HR-DAŠI-263, GL, kut. 21/II, sv. e, fol. 42v)
- 1483-06-21 *Magistri Andree Lalich aurifici Bartholum Radoslauich in discipulum conductio*
(HR-DAŠI-263, GL, kut. 21/II, sv. e, fol. 50r-50v)
- 1484-10-06 *Conductio discipuli magistri Maritni varoterii*
(HR-DAŠI-263, AM, kut. 19, sv. b 7, fol. 95r-95v)
- 1485-05-02 *Conductio discipuli magistri Laurencii Debelich fabri*
(HR-DAŠI-263, AM, kut. 19, sv. b 7, fol. 136r-136v)
- 1488-01-31 *Magistri Andree Lalich Danielem in discipulum conductio*
(HR-DAŠI-263, GL, kut. 21/III, sv. c, fol. 27r)
- 1488-02-14 *Magistri Luce Camenarich Iohannem in discipulum conductio*
(HR-DAŠI-263, GL, kut. 21/III, sv. c, fol. 31r)

Prilog 2. Ugovori o naukovanju (odabrani primjeri)

1.

16. I. 1438.

Šibenik

Lukac Jurčinić, stanovnik Šibenika, i Stjepan Ratković iz Šibenika daju Jurja Ivanovića iz kneštva bana Petra (Talovca), tj. iz Hrvatske, majstoru Stjepanu Radojeviću, krznaru, da mu šest godina služi i kod njega izučava krznarski obrt te se utvrđuju međusobne obveze.

HR-DAŠI-263, BP, kut. 3 b, fol. 36r.

[*Conductio discipuli per magistrum Stephanum Radoyeuich piliparium*]

Die XVI mensis Ianuarii 1438, indictione prima

Actum Sibenici in cancellaria comunis, presentibus ser Iacobo Nicolini examinatore, ser Saraceno Nicolai et ser Simeone Difnich testibus habitis et rogatis. Ibiq; Lucacius Iurcinich habitator Sibenici et Stephanus Ratchouich de Sibenico posuerunt et locauerunt Georgium Iuanouich de comitatu bani Petri presentem et volentem ad standum et morandum cum magistro Stephano Radoyeuich pilipario ad adiscendum eius artem et sibi in omnibus licitis et honestis obediendo ad annos sex proxime futuros non furandi nec furari volenti consentiendo nec dicto tempore ab ipso fugendo uel recedendo sub pena librarum XXV denariorum paruorum. Promittens dictus magister Stephanus dictum Georgium penes se et in sua domo ad suum victum et vestitum tenere et diligenter tractare docendo ipsum suam artem iuxta suum posse ac sibi dare in fine dicti termini vestimenta noua pro eius dorso et calciamenta de griso ac instrumenta sue artis secundum consuetudinem ciuitatis Sibenici sub pena ut supra. Pro quo Georgio et ad preces ipsius Georgii suprascripti Lucacius et Stephanus in partem et in solidum plezii extiterunt de omnibus per ipsum atendendis suprascriptis et pro omni dampno si quod comiteret et quod completum dictum suum terminum sub pena ut supra <et> refectione omnium dampnorum et expensarum ac interesse litis et extra et sub obligatione omnium suorum bonorum, presentium et futurorum. Pena soluta uel non, rata maneant suprascripta.

2.

24. V. 1449.

Šibenik

Juraj Marković, stanovnik Šibenika, daje svojega sina Vukašina protomajstoru Jurju Matejevu iz Zadra, stanovniku Šibenika, da sedam i pol godina kod njega izučava klesarski obrt te se utvrđuju međusobne obveze.

HR-DAŠI-263, BV, kut. 14, fol. 19r-19v.

[*Conductio discipuli prothomagistri Georgii lapicide de Iadra*]

Die XXIII° mensis predicti

Actum Sibenici in cancellaria comunis coram ser Iacobo Nicolini examinatore comunis, presentibus domino presbitero Iacobo Vuchxich archidiacono Sibenicensi et diacono Stephano Blaseuich de Sibenico testibus. Ibiq̄ue Georgius Marchouich habitator Sibenici locauit pro dissipulo Vuchassinum eius filium etatis annorum quindecim ibidem presentem et volentem et cum licencia ac voluntate etiam dicti patris sui se obligantem ad standum pro annis septem cum dimidio proxime futuris incepturis instanti die et subsequenter finituris cum prothomagistro Georgio lapicida condam Mathei de Iadra habitatore Sibenici ibi presente, conducente et acceptante ipsum Vuchassinum pro suo dissipulo. Promittens dictus Georgius quod predictus Vuchassinus eius filius stabit et perseuerabit toto dicto tempore dictorum annorum septem cum dimidio cum predicto prothomagistro Georgio et quod eidem ac omnibus de sua familia seruiet et obediet in omnibus rebus et seruitiis licitis et honestis et laborabit de arte lapicide secundum suum scire et posse et omnia et singula faciet et exercebit que quilibet bonus, sollicitus et legalis dissipulus merito facere tenetur. Insuper bona et res ipsius prothomagistri Georgii lapicide in sua custodia et manibus eius existentia bene et diligenter saluare et custodire, non furtum facere nec inferenti ac inferre volenti, consentire iuxta suum scire et posse. Et versa vice dictus prothomagister Georgius lapicida promisit dictis Georgio Marchouich et Vuchassinino ibi presentibus et stipulantibus ipsum Vuchassinum apud se tenere toto dicto tempore annorum septem cum dimidio omnibus suis expensis condecensibus victus et vestitus eumque bene et humane tractare et non derelinquere sanum aut infirmum, docere eum artem suam predictam iuxta suum scire et posse et a se non expellere neque dimittere ipsum Vuchassinum [nisi causis] legiptimis precedentibus. Et in fine dictorum septem annorum cum dimidio [dare] ipsi Vuchassinino vnum mantellum de grisio nigro, vnum zupparellum de fustaneo, vnum biretum pretii librarum trium paruorum, vnum par caligarum de rasia, vnum par subtularium, vnam camisiam, vnam mutandam, vnum cingulum et vnum cultellum a pane, omnia predicta noua et condecencia et vnum caput cuiuslibet instrumenti artis

predicte secundum consuetudinem Sibenici et ducatos septem auri in auro in totum et per totum pro labore et mercede ac salario dicti Vuchassini. Promittentes sibi ad inuicem solempniter predicti Georgius Marchouich et Vuchassinus eius filius ex vna parte et dictus prothomagister Georgius laticida ex alia parte omnia et singula suprascripta inuicem promissa et obligata ut supra firma et rata habere et tenere, attendere et obseruare et attendi et obseruari facere vbique locorum sub pena librarum viginti quinque paruorum et sub obligatione omnium suorum bonorum presentium et futurorum et refectione omnium damnorum, interesse et expensarum litis et extra. Et pena soluta uel non, tamen rata maneant omnia et singula suprascripta.

3.

15. XII. 1453.

Šibenik

Dobroslav Dragoslavić iz Petrova polja iz Šibenika daje svojega sina Jurja majstoru Petru Cvitkoviću, kovaču iz Šibenika, da mu godinu dana služi i kod njega izučava kovački obrt te se utvrđuju međusobne obveze.

HR-DAŠI-263, PI, kut. 6, fol. 7r.

[*Conductio discipuli magistri Petri Cuitcouich*]

Die XV° dicti mensis

Actum Sibenici ubi supra, coram examinatore suprascripto, presentibus ser Zorule Mirsich et Georgio Radigostich de Sibenico testibus. Ibiq̄ue Dobroslauus Dragoslaflich de Petrouopole posuit et locauit pro vno ano (!) proxime futuro, incepturo a die Natiuitatis Domini nostri Iesu Christi proxime futuro et subsequenter finituro Georgium filium suum presentem et volentem magistro Petro Cuitcouich fabro de Sibenico ibi presenti et ipsum Georgium conducenti pro tempore suprascripto. Promittens ipse Dobroslauus acmet ipse (!) Georgius quod stabit et perseuerabit cum dicto magistro Petro toto tempore anni ut supra et laborabit de arte fabri toto suo posse et scire, eique obediet et seruiet in omnibus seruiciis licitis et honestis et promisit dictus magister Petrus ipsum Georgium apud se tenere dicto tempore suis sumptibus et expensis condecens et eum docere toto suo posse et in fine dicti anni promisit sibi dare libras viginti paruorum, vnam clamidem et vnam gonelliam (!) de griso nigro, diploidem de camucio, caligas de rassa, sutolares, camiseam et muttandas pro eius toto salario et mercede, promittens sibi ad inuicem omnia et singula suprascripta firma et rata habere et tenere, attendere et obseruare sub pena librarum viginti quinque paruorum et sub obligatione omnium suorum bonorum presentium et futurorum et refectione damnorum. Et pena soluta uel non, tamen rata maneant omnia et singula suprascripta.

4.

16. II. 1463.

Šibenik

Baltazar Roklič, ribar, stanovnik Šibenika, daje svojega sina Luku majstoru Jurju pok. Mateja, kovaču iz Šibenika, protomajstoru klesara *fabrike* crkve sv. Jakova, da mu sedam godina služi i kod njega izučava klesarski obrt te se utvrđuju međusobne obveze.

HR-DAŠI-263, IB, kut. 17/I, sv. d, fol. 28r.

[*Conductio discipuli magistri Georgii lapicide*]

Die XVI mensis Februarii 1463, indictione XI^a. Actum Sibenici in apoteca notarie mei infrascripti tabellionis, presentibus ser Marco Dobroeuch examinatore comunis et ser Martino condam ser Daudid ac Gregorio Dminsich testibus. Ibique Baldasar Rochlich piscator habitator Sibenici dedit ac pacto posuit Lucam suum filium presentem et hoc uolentem ad discendam et operandam artem lapicidarie magistro Georgio condam Mathei protholapicidarum fabrice ecclesie sancti Iacobi de Sibenico presenti et conducenti hinc ad septem annos proxime futuros, promittens quod fideliter faciet et operabitur quecumque sibi ipse magister circa doctrinam et exercitium predictae artis preceperit et non fugiet uel discedet ab eo usque dictum terminum et res eius et cuiuscumque alterius quod penes eum erunt bona fide custodiet et saluabit et furtum non faciet nec uolenti facere consenciet et si quid horum fecerit ipse Baldasar restituere promisit. Et econverso ipse magister Georgius promisit ipsi discipulo victus et uestitum usque dictum terminum. Et finito dicto septemnio dare eidem discipulo caput cuiuslibet instrumenti dicte artis secundum consuetudinem Sibenici et ducatos septem auri et omnes uestes de griso aut de panno et vnum biretum prout ipsi magistro Georgio uidebitur secundum suum discretionem. Que omnia ac singula suprascripta predictae partes per se et suos heredes ac successores ad inuicem solemniter promiserunt firma et rata habere, tenere, attendere et obseruare sub pena librarum viginti quinque denariorum paruorum stipulatione promissa, soluenda a parte contrafaciente parti obseruanti contractum et refectione omnium damnorum et expensarum, interesse quod uel que vna pars occasione alterius contra predicta uenientes habuerit uel sustinuerit in iudicio seu extra. Et pena soluta uel non, rata sint suprascripta sub obligatione omnium suorum bonorum presentium et futurorum.

5.

16. V. 1470.

Šibenik

Šimun Vladojević zvan Bubica, stanovnik Šibenika, daje svojega nećaka Franka pokojnoga Petra majstoru Ivanu Mildražiću, kožaru (krznaru), da mu pet godina služi i kod njega izučava krznarski obrt te se utvrđuju međusobne obveze.

HR-DAŠI-263, JD, kut. 4, sv. 1 a, fol. 32r-32v.

[*Magistri Iuanissi Mildraxich peliparii discipuli conductio*]

MCCCCLXX, indictione III, die 175 XVI Maii. Actum Sibenici in via publica ante apotecam ser Florii Zauorouich, presentibus ser Florino Michoicich et ser Batista Zauorouich nobilibus ciuibus Sibenici testibus [r]og[atis]. Ibi que Simon Vuladoeuich dictus Bubica habitator Sibenici dedit et locauit Franchum condam Petri nepotem suum ex fratre annorum circa XIII ibi presentem et consentientem ad annos quinque proxime futuros incepturos die primo Iunii et subsequenter finituros in discipulum magistro Iuaniso Mildraxich pelipario ibi presenti et predicto toto tempore conducenti. Promittens dictus Simon ac dictus Francus esse legalis et obediens dicto magistro Iuanisso et familie sue in omnibus licitis et honestis, res et bona ipsius diligenter custodire, furtum non facere nec inferenti aut inferre volenti consentire nec ab eo recedere toto dicto tempore et de dicta arte peliparie exercere et laborare diligentissime prout 176 decet bonos et diligentes discipulos. Et versa vice dictus magister Iuanis promissit dictum Franchum tenere apud se toto dicto tempore annorum quinque omnibus suis sumptibus et expensis victus et vestitus ac calciamenti et eum docere dictam artem peliparie diligentissime pro posse suo dummodo non defistat predicto Francho sanum non expellere et infirmum derelinquere humane tractare. In fine uero dicti temporis dare eidem Francho vnum caput cuiuslibet instrumenti dicte artis peliparie ut moris est et vestimenta noua, videlicet vnam camisiam cum mudandis, vnum dploydem de fustanio, vnum par caligarum rasse subtilis, vnum par sotularium, vnum mantellum de rassa nigra, vnum biretum de solidis 30 paruorum. Et ibidem predictus Simon se constituit plezium pro dictis attendendis et obseruandis. Que omnia et singula dicte partes promisserunt solemniter altera alteri attendere et obseruare sub pena librarum XXV paruorum et obligatione omnium suorum bonorum presentium et futurorum et refectione damnorum, interesse et expensarum litis et extra. Et pena soluta uel non, tamen rata maneant omnia et singula suprascripta.

6.

2. V. 1485.

Šibenik

Martin, sluga ser Ivana Draganića, daje svojega brata Tomu majstoru Lovri Debeliću, kovaču, stanovniku Šibenika, da mu šest godina služi i kod njega izučava klesarski obrt te se utvrđuju međusobne obveze.

HR-DAŠI-263, AM, kut. 19, sv. b 7, fol. 136r-136v.

[*Conductio discipuli magistri Laurencii Debelich fabri*]

Die secundo mensis Maii 1485, indictione 3^a. Actum Sibenici in orto contiguo domui habitationis ser Ioannis de Draganis nobilis ciuis Sibenici, presentibus ser Simone condam Radin et magistro Ioanne Lucianouich barbetonsore ad hoc habitis et rogatis testibus. Ibiq̄ue Martinus famulus predicti ser Ioannis dedit et locauit Tomasium fratrem suum iam quasi etatis legitime ibi presentem et se locantem et contentantem pro annis sex ex nunc proxime futuris pro discipulo magistro Laurencio Debelich fabro habitatori Sibenici ibi presenti, accipienti et conducenti pro dictis sex annis dictum Tomasium pro suo discipulo artis sue. Promittens dictus Tomasius esse obediens et fidelis discipulus dicto suo magistro non furtum faciendo nec facere volenti consensiendo sed laborare et seruare dicto suo magistro iuxta suum posse toto tempore sex annorum. Et versa vice dictus magister Laurencius promissit toto tempore sex annorum dictum Tomasium bene et humane tractare prebendo sibi expensas, uictus et uestitus in dicto tempore et eum bene et diligenter docere artem suam fabrilem non expellendo eum a se in dicto tempore sanum uel infirmum. Et finito tempore annorum sex promisit dictus magister Laurencius dare dicto Tomasio suo discipulo libras uiginti sex in denariis et uestimenta consueta, uidelicet camissiam, modandas, duploydem de fustaneo, tunicam de rassa nigra et clamidem, biretum, cagillas de rassa et sotulares et instrumenta fabrilia, uidelicet duo malea, magnum et paruū, duas forcipes limara (!) et quodam instrumentum quod ipsi appellant *nosatcha*. Si uero aliquid furtum fecerit dictus Tomasius predicto suo magistro antedictus Martinus frater suus et ser Ioannes de Draganis iusti (!) precibus dicti Tomasii constituerunt se fideiussores et solutores dictum furtum predicto magistro Laurencio. Promittentes dicte partes omnia predicta firma et rata habere et tenere sub pena librarum quinquaginta.

Prilog 3. Predložci ugovora o naukovanju u notarskim formularima**RAJNERIJE – De locationibus discipulorum¹⁶³**

Bernardinus Iohannini dedit et locavit filium suum Iacominum ad discendam artem calçolarie magistro Placentino hinc ad III annos hoc modo et pacto, quod dictus Bernardus debet solvere ipsi magistro Placentino pro mercede sui documenti XXX sol. bon., medietatem modo in principio, residuam medietatem in medietate termini: et debet dictum filium suum facere laborare continue, ad opus ipsius magistri Placentini usque ad finem termini pretaxati; et si pretermiserit aliquem diem vel dies laboratorios, eidem post terminum faciet restaurari. Et dictus magister Placentinus debet dictum Iacominum bene docere et instruere artem calçolarie et corduanum de bona cunçia facere, et omnia que ad dictam artem pertinent vel pertinere videntur usque ad terminum iam prefixum. Que omnia per se suosque heredes inter se ad invicem stipulantes promiserunt, attendere ac servare, nec contra per se vel alium venire vel facere aliqua occasione vel exceptione, sub pena C sol. bon. ad invicem inter se stipulatione promissa; qua soluta, predicta omnia nichilominus firma permaneant.

SALATHIEL – Instrumentum locationis puerorum ad artem aliquam discendum¹⁶⁴

Christoforus locavit filium suum Petrum Boetio cerdoni docendum artem calçolarie usque ad quinque annos sub annua mercede .x. solidorum bononenorum et prestatione duorum caponum dicto Boetio persolvendorum, qui Boetius promisit bene et fideliter instruere dictum Petrum docendo eum facere corduanum et aliud coramen de bona coritia et incidere corigias et subtelares et suere et omnia et singula facere que pertinent ad magisterium dicte artis, et eidem Boetio promisit se soluturum dictam mercedem omni anno in festo sancte Marie de augusto et in die sancti Stephani deferre capones antedictos et se facturum quod dictus eius filius bene et continue laborabit in arte predicta et totum illud quod lucrabitur dicto Boetio assignabit atque dabit et quod ei fugam non faciet nec furtum sed omnia que ad manus eius pervenerint diligenter custodiet et salvabit, que omnia, et cetera, ut in instrumento arrarum continetur, usque in finem.

¹⁶³ Rainerius de Perusio (1216.), *Ars notaria*, Bibliotheca iuridica medii aevi, Scripta anecdota glossatorum, sv. 2, prir. Augustus Gaudentius (Bologna, 1892), 59.

¹⁶⁴ Salathiel Bononiensis, *Ars notarie*, prir. Gianfranco Orlandelli (Milano: Giuffrè, 1961), 278.

ROLANDIN – *Instrumentum locationis seu couentionis facte de aliquo, qui futurus sit discipulus in aliqua arte*¹⁶⁵

Antonio posuit & ex pacto dedit Michaelem filium suum magistro Corrado cerdoni ad adiscendam & operandam artem calzolarie hinc ad quinque annos proximos. Promittens solemniter sine aliqua exceptione iuris uel facti se obligando dicto Corrado pro se & suis heredibus stipulanti se facturum & curaturum quod dictus Michael eius filius hinc ad dictum terminum perseuerabit & continue cum dicto magistro Corrado morabitur & fideliter & studiose faciet & operabitur quecumque dictus magister sibi circa doctrinam & exercitium ipsius artis praeceperit & res eius & cuiuscumque alterius que essent penes eum, bona fide custodiet & saluabit & furtum non faciet nec uolenti facere consentiet, neque fugiet, uel discedere ab eo hinc ad terminum supradictum. Quod si aliquod eorum fecerit satisfaciet de hoc ipse Antonio dicto Corrado et eum indemnem seruabit & specialiter faciet & curabit quod ipse Michael quot diebus ante terminum praeter ipsius magistri voluntatem discedet, vel se remouebit a continuo exercitio dicte artis, tot ei reficiet & restaurabit in eodem opere & exercitio ad suam uoluntatem post terminum supradictum & quod dabit & deferet eidem magistro domui sue vnum anserem, scilicet, & duas fogacias & duos capones quolibet anno in festo sancti Stephani. Et hoc ideo quia supradictus magister Corradus promisit dicto Antonio pro se et suis heredibus vice et nomine dicti Michaelis stipulanti quod docebit & instruet ipsum Michaelem bona fide in arte predicta & dabit eidem quolibet anno duo paria vel vnum sotularium. Que omnia & singula suprascripta promiserunt uicissim, scilicet, vnus alteri adinuicem solemnibus stipulationibus hinc inde interuenientibus & cetera vt supra habes in primo instrumento huius capituli.

¹⁶⁵ Ronaldinus Rodulphinus, *Summa artis notariae* (Lyon: Apud haeredes Iacobi Iuntae, 1559), 385-386.

Neobjavljeni izvori

Hrvatska – Biskupijski arhiv u Šibeniku – fond 18/1 – Šibenska biskupija, Biskupska kurija (1402. – 2003.) (HR-BAŠ-18/1).

Hrvatska – Državni arhiv u Šibeniku – fond 263 – Bilježnici Šibenika (1386. – 1797.) (HR-DAŠI-263).

Objavljeni izvori i literatura

Andrić, Tonija. „Položaj obrtničkih naučnika i pomoćne radne snage u Splitu sredinom 15. stoljeća”. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 29 (2011): 127-147.

Andrić, Tonija. *Život u srednjovjekovnom Splitu. Svakodnevica obrtnika u 14. i 15. stoljeću.* Zagreb; Split: Hrvatski institut za povijest; Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, 2018.

Bartulović, Anita. „Paleografska, diplomatička i filološka analiza spisa zadarskoga notara Petra Perencana (1361. – 1392.)”. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2014.

Bencivenne. *Ars notariae.* Studi e ricerche n. s. XIV, priredio Giovanni Bronzino. Bologna: Università degli studi di Bologna, Facoltà di lettere e filosofia, 1965.

Birin, Ante. *Šibenski bilježnici – Bonmatej iz Verone (1449. – 1451.) = Notai di Sebenico – Bonmatteo da Verona (1449. – 1451.)*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016.

Birin, Ante. *Šibenski bilježnici – Juraj de Dominicis (1469. – 1470.) = Notai di Sebenico – Giorgio de Dominicis (1469. – 1470.)*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2018.

Birin, Ante. „Šibenski bilježnici – Petar pokojnoga Ivana (1453. – 1454.)”. *Povijesni prilozi* 31 (2012), br. 42: 103-189.

Frugoni, Chiara. *A day in a Medieval City.* Chicago: University of Chicago Press, 2006.

Frugoni, Chiara. *Vivere nel Medioevo. Donne, uomini e soprattutto bambini.* Bologna: Il Mulino, 2017.

Galović, Tomislav. „Kronološki aspekti hrvatske integriranosti u srednjovjekovnoj Europi”. *Historijski zbornik* 58 (2005): 39-52.

Grbavac, Branka. „Notarijat na istočnojadranskoj obali od druge polovine 12. do kraja 14. stoljeća”. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2010.

Grbavac, Branka. „Srednjovjekovni notarski formulari i njihovi sastavljači”. *Javni bilježnik* 34 (2011): 33-38.

Grubišić, Slavo, ur. *Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika*. Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1982.

Herkov, Zlatko. „Gradska uprava i njeni organi”. U: *Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika*, uredio Slavo Grubišić, 363-390. Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1982.

Hilje, Emil. „Autoportreti zadarskog bilježnika Ilije iz 14. stoljeća”. *Ars Adriatica* 6 (2016): 81-102.

Janeković Römer, Zdenka. *Rod i grad: dubrovačka obitelj od XIII. do XV. stoljeća*. Zagreb: HAZU, 1994.

Klarić, Tea. „Obrtnički naučnici u Trogiru od druge polovine 13. stoljeća do druge polovine 14. stoljeća”. Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu, 2020.

Kolanović, Josip. *Šibenik u kasnome srednjem vijeku*. Zagreb: Školska knjiga, 1995.

Kosanović, Ozren. „Obrtnički šegrti i pomoćnici te služinčad u Rijeci prve polovice 15. stoljeća”. *Povijesni prilozi* 33 (2014), br. 46: 47-67.

Kolanović, Josip. *Zilio pok. Gulielma de Albanis de Regio = Zilius condam Gulielmi de Albanis de Regio : bilježnički zapisi iz 1398. i 1400. godine = Quaterni imbreviaturarum 1398. et 1400*. Zadar: Državni arhiv, 2016.

Kunčić, Meri. „Rapski obrtnici, umjetnici i medicinski djelatnici te njihovi klijenti na Rabu u drugoj polovici 15. stoljeća”. *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* 31 (2013): 77-126.

Kunčić, Meri. „Život i djelatnost obrtnika i umjetnika u Rapskoj komuni u drugoj polovici 15. stoljeća”. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu, 2011.

Ladić, Zoran. „Na razmeđu djetinjstva i zrelosti. O naučnicima-šegrtima u kasnosrednjovjekovnim istočnojadranskim komunama”. U: *Filii, filiae...: položaj i uloga djece na jadranskom prostoru. Zbornik radova 4. istarskog povijesnog biennala*, uredila Marija Mogorović Crljenko, 69-96. Poreč: Zavičajni muzej Poreštine; Državni arhiv u Pazinu, 2011.

Le Goff, Jacques. *The Birth of Europe*. Prevela Janet Lloyd. Oxford: Blackwell, 2005.

Matijević Sokol, Mirjana. *Studia diplomatica. Rasprave i prinosi iz hrvatske diplomatike*. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – FF-press, 2014.

Rainerius de Perusio (1216.). *Ars notaria*. Bibliotheca iuridica medii aevi, Scripta anecdota glossatorum, svezak 2, priredio Augustus Gaudentius. Bologna, 1892.

Ronaldinus Rodulphinus. *Summa artis notariae*. Lyon: Apud haeredes Iacobi Iuntae, 1559.

Salathiel Bononiensis. *Ars notarie*, svezak 2, priredio Gianfranco Orlandelli. Milano: Giuffre, 1961.

Stipišić, Jakov. *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi.* Zagreb: Školska knjiga, 1991.

Šanjek, Franjo. *Latinska paleografija i diplomatika.* Zagreb: Hrvatski studiji, 2004.

Zelić, Danko. „O Gradskoj loži u Šibeniku”. *Ars Adriatica* 4 (2014): 299-312.

Zjačić, Mirko. „Spisi šibenskog notara Slavogosta”. *Starine JAZU* 44 (1952): 201-296.

*Ante Birin**

Apprenticeship Contracts in Late Medieval Šibenik: A Diplomatic Analysis

Summary

This paper aims to provide a diplomatic analysis of late medieval apprenticeship contracts in Šibenik. It is based on the analysis of one hundred relevant documents dating from the mid-1430s to the late 1480s, preserved in the records of fifteen Šibenik notaries from that period. In addition to analysing their structure and legal language commonly found in this type of documents, the extensive number of analysed samples allows for determining the level of uniformity in these contracts and identifying the elements in which they differed based on the time of their writing and the practices of individual notaries. While the content analysis extends beyond the scope of the topic, the author also discusses the age and origin of the apprentices, as well as the duration of their service, presenting the results of the statistical analysis.

Keywords: trades, masters, apprentices, apprenticeship contract, diplomatic analysis, Šibenik, late Middle Ages

* Ante Birin, Croatian Institute of History, Opatička 10, 10 000 Zagreb, Croatia, E-mail: ante.birin@gmail.com